

Türk Sinemasında Ritüeller: Adak Filmi Örneği

Rituals in Turkish Cinema: A Case Study of the Film The Sacrifice

ÖZET

İnsanlar doğaüstü güçlerden, hastalıktan, kötülüklerden, Allah'tan gelecek cezalardan korunmak için ya da dileklerinin yerine getirilmesi için çeşitli ritüellere başvurmuşlardır. Adak ritüeli de eski çağlardan itibaren insanların kendilerini korumak için ya da Allah tarafından dileklerinin yerine getirilmesi için sıkça uygulanan ritüellerden birisidir. Sanat yapıtları da toplumsal inançlara ve değerlere sessiz kalmayarak adak ritüelini farklı biçimlerde işlemiştir. Bu sayede toplumların kültürleri, inanç biçimleri daha görünür olmuştur. Tıpkı diğer sanat dalları gibi sinema da adak ritüelini ele almış, kendine özgü dille perdeye yansıtılmıştır. Türk sineması adak ritüeli gibi kültürümüze ait birçok ritüeli kendine konu olarak almıştır. Atf Yılmaz toplumun derlerine, ülkede yaşanan olaylara sessiz kalmayarak birçok farklı konuyu filmografisinin merkezi haline getiren bir yönetmendir. 1962 yılında Erzincan'ın Tercan ilçesinde yaşayan Müslüm Koca* isimli vatandaşın oğlunu Allah yolunda kurban etmesi ülkede çokça tartışılmıştır. Atf Yılmaz da ülkede yaşanan bu önemli olayın objektif bir biçimde görülmesi ve hadisenin bir cinayetten ibaret olmadığını göstermek için Müslüm Koca'nın eylemini *Adak* (1979) filmiyle ele almıştır. Bu makaleyle Atf Yılmaz'la aynı amaç doğrultusunda bir çalışma yapılmış, Müslüm Koca adlı karakterin oğlunu Allah yolunda adak etmesini sağlayan nedenler sorgulanmış, adak eyleminden önce adağa giden yol, çalışmanın gidiş doğrultusu olarak belirlenerek incelemeler yapılmıştır. Bu zeminden yola çıkarak objektif bir bakış açısıyla ve sorgulayıcı bir yön belirlenerek Müslüm Koca'nın katil mi yoksa sefil mi olduğu sorusu sorularak çalışmanın problemi ortaya konulmuştur. Bu çalışmayla söz konusu meselenin tartışılması, çağımızda oğlunu tanrıya kurban ederek öldüren babaya katil demeden önce eylemin altında yatan toplumsal, kültürel, dini nedenlerin görülmesinin sağlanması hedeflenmiştir. Yapılan literatür taramasında Atf Yılmaz'ın *Adak* filmiyle ilgili ele aldığımız bağlamda bir çalışmaya rastlanmamıştır. Çalışmanın ortaya koyacağı bulguların yeni bir bakış açısı sağlayacağını ve toplumsal meselenin boyutlarını göstererek alana katkı sağlayacağını düşünerek araştırmanın yapılması değerli bulunmuştur. Çalışma nitel araştırma yöntemlerinden betimsel analiz tekniğiyle ve sosyolojik perspektifle yapılmıştır. Yapılan çalışma sonucunda Müslüm Koca'ya katil ya da sefil demeden önce bütüncül bir bakış açısıyla olayın tarihsel, kültürel, ekonomik ve toplumsal arka planına bakılması gerektiği anlaşılmış, Müslüm Koca'yı adağa sürükleyen toplumsal, ekonomik ve inanç-ritüel temeli sebepler gösterilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ritüeller, Adak, Atf Yılmaz, Müslüm Koca, Katil, Sefil

ABSTRACT

People have resorted to various rituals to protect themselves from supernatural forces, disease, evil, punishment from God or to fulfil their wishes. The ritual of sacrifice is also one of the rituals that people have frequently applied since ancient times to protect themselves or to have their wishes fulfilled by God. Works of art have not remained silent to social beliefs and values and have processed the ritual of sacrifice in different ways. In this way, the cultures and beliefs of societies have become more visible. Just like other branches of art, cinema has also dealt with the ritual of sacrifice and reflected it on the screen with its own unique language. Turkish cinema has not hesitated to deal with many rituals along with the ritual of votive offerings. Atf Yılmaz is a director who has made many different subjects the centre of his filmography by not remaining silent about the problems of the society and the events in the country. In 1962, Müslüm Koca, a citizen living in Tercan district of Erzincan, sacrificed his son in the way of God, which was widely discussed in the country. Atf Yılmaz addressed Müslüm Koca's action in his film *The Sacrifice* (1979) in order to objectively view this important event in the country and to show that the incident was not just a murder. In this article, a study has been carried out with the same purpose as Atf Yılmaz's film *The Sacrifice* (1979), the reasons that led the character Müslüm Koca to sacrifice his son in the way of God have been questioned, and the path leading to the sacrifice before the act of sacrifice has been determined as the direction of the study and analysed. Starting from this ground, the problem of the study was put forward by asking the question of whether Müslüm Koca is a murderer or a wretch by determining an objective point of view and a questioning direction. With this study, it is aimed to discuss the issue in question and to ensure that the social, cultural and religious reasons underlying the action are seen before calling the father who kills his son by sacrificing him to God a murderer. In the literature review, it was found valuable to conduct the research considering that there was no study on Atf Yılmaz's *The Sacrifice* film in line with the mentioned purpose, that the findings of the study would provide a new perspective and that the study would contribute to the field by showing the dimensions of the social issue. The study was conducted with the descriptive analysis technique, one of the qualitative research methods and sociological perspective. As a result of the study, it was understood that the historical, cultural, economic and social background of the event should be looked at from a holistic perspective before calling Müslüm Koca a murderer or a wretch, and it was tried to show the social, economic and faith-ritual-based reasons that led Müslüm Koca to sacrifice.

Keywords: Rituals, Sacrifice, Atf Yılmaz, Müslüm Koca, Murderer, Miserable

Afif Ataman¹
İbrahim Demir²

How to Cite This Article
Ataman, A. & Demir, İ.
(2023). "Türk Sinemasında Ritüeller: Adak Filmi Örneği", International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal, (Issn:2630-631X) 9(74): 4335-4357.
DOI:
<http://dx.doi.org/10.29228/smryj.71646>

Arrival: 11 July 2023
Published: 31 August 2023

Social Mentality And Researcher Thinkers is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

* Karakterin filmdeki ismi Mümin'dir, ancak orijinal senaryoda ve adağı gerçekleştiren gerçek şahsın ismi Müslüm Koca olduğu için bu çalışmada Müslüm Koca ismi tercih edilmiştir. Senaryoda ve bazı kaynaklarda Müslim Koca olarak da yazılmaktadır.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü, Van, Türkiye

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, SBE, Radyo, Televizyon ve Sinema Anabilim Dalı, Van, Türkiye

GİRİŞ

Ritüel ve inanç eski çağlardan beri insanların yaşamında varlığını sürdürmektedir. Toplumun sosyoekonomik ve kültürel yapısına göre ritüellerin biçimleri, türleri değişkenlik göstermektedir. Ritüel “kutsalın huzurunda, davranışları belirleyen uygulama kuralları, toplumsal standarda ulaşmış ve sürekli tekrar edilen davranışlar, kültürel bir sistem, toplumsal drama veya kültürel performans, bilinç, gönüllülük ve kozmik ya da kutsalda merkezlenmiş stilize edilmiş sembolik eylemler ve aslında tüm bu ifadeleri kapsayan bir kavramdır.” (Bidmeand, 2022: s.10) Buradan yola çıkarak ritüelin kutsalla ve tekrar edilen davranış kalıplarıyla ilgili olduğu söylenebilir. Toplumların kültürlerine göre ritüellerin türleri ve uygulama biçimleri farklılaşmaktadır. Yaşamın rutinine yayılmış veya din ile iç içe varlığını sürdüren birçok ritüel vardır. Adak ritüeli de en önemli ritüellerden birisidir. Dünyanın farklı coğrafyalarında adak ritüelinin uygulanma biçimleri farklı olsa da temelinde aynı amaç bulunmaktadır. Bu amaç, bir dileğin yerine getirilmesi için veya tehlikelerden korumak için Tanrı veya kutsal yolunda vaat edilen şeydir.

Adak ritüelinin kültürle ve toplumla kurduğu bağ sanatın birçok alanında ele alınmasına sebep olmuştur. Sanatçılar dert ettikleri meseleleri eserlerine yansıtılmıştır. Aynı şekilde sinema da toplumun içinde olan bitene sessiz kalmayarak başta adak olmak üzere birçok ritüeli perdeye yansıtılmıştır. Türk sinemasında sinema-ritüel ilişkileri bağlamında değerlendirilecek birçok film vardır. Bu filmlerden bazıları: *Bedrana* (Süreyya Duru, 1974), *Adak* (Atıf Yılmaz, 1979), *Hazal* (Ali Özgentürk, 1979), *At* (Ali Özgentürk, 1981), *Pehlivan* (Zeki Ökten, 1984), *Kurbağalar* (Şerif Gören, 1984), *Gelin Oy* (Yavuz Yalınkılıç, 1986), *Oy Bebek Oy* (Yavuz Yalınkılıç, 1990) şeklindedir.

Türk sinemasının en önemli yönetmenlerinden bir olan Atıf Yılmaz dönemin haletiruhiyesine uygun olarak birçok konuyu filmlerinin merkezine almıştır. Atıf Yılmaz’ın sinemasına bakıldığında kabına sığmayan bir yönetmen olduğu söyleyebilir. Köy ve kasaba filmlerinden Köroğlu gibi halk kahramanlarını anlatan filmlere, aşk filmlerinden kadın temalı filmlere kadar birçok konuyu işlemiştir. *Adak* filmi de Yılmaz’ın sinema vitrininde özel bir çalışma olarak yerini almıştır. Film gerçek bir olaydan yola çıkılarak çekilmiştir. Müslüm Koca adlı vatandaş Allah yolunda verdiği adak için oğlunu kurban etmiştir. Olay 1960’lar Türkiye’inde çokça tartışılmıştır. Yılmaz’da bu rahatsız edici gerçekliği alıp dramatik yapı bir film ya da sahte belgesel arası bir biçim ile perdeye yansıtılmıştır. Doktorlar, avukatlar, siyasi partiler, din alimleri, hakimler, halk, kısaca herkes kendi açısından değerlendirmelerde bulunmuştur. “Nasıl olur da bir baba oğlunu Allah’a kurban eder? Çağdaş Türkiye’de böyle bir olay olabilir mi? İslam’da asla insan kurbanı yoktur? Hukuken oğlunu kurban eden Müslüm Koca’nın idamı gereklidir? Yoksulluğun ve geri kalmışlığın sonu budur?” gibi söylemler döneminde gündemi meşgul etmiştir. Yılmaz’ın amacı tüm bu tartışmaları, bu önemli toplumsal meseleyi objektif bir biçimde perdeye yansıtarak tüm boyutlarıyla görülmesini sağlamaktır. Olayın cinayetten önce önemli bir toplumsal mesele olduğunu, bu toplumsal meselenin anlaşılması gerektiğini anlatmak istemiştir. Bu çalışmada Yılmaz ile aynı amaç doğrultusunda yola çıkarak Müslüm Koca’ya katil demeden önce babanın oğlunu Allah yolunda kurban etmesini sağlayan toplumsal, ekonomik, inanç-ritüel temeli nedenlerin ortaya çıkarılmasını hedeflemiştir. Makalenin başlığı olan Müslüm Koca katil mi, sefil mi sorusu ile çalışmanın problemi ortaya konulmuştur.

Atıf Yılmaz söz konusu meseleyi sinema aracılığıyla göstermeye çalışmıştır ancak yapılan literatür taramasında bu konuyla ilgili bir çalışmanın yapılmadığı görülmüştür. Bu makaleyle alandaki bu boşluk doldurulacak olup farklı bir bakış açısıyla konunun tüm boyutlarının sorgulanması sağlanacaktır.

Çalışmanın yöntemi nitel araştırma yöntemlerinden betimsel analiz tekniğiyle ve sosyolojik bir perspektiften ele alınmış ve ikinci bölümde açıklanmıştır. Nitel analizle filmin içindeki veriler değerlendirilmiş olup çalışmanın amacının gerçekleşmesi sağlanmıştır. Sosyolojik bakış açısıyla Müslüm Koca’yı adağa sürükleyen toplumsal, dini ve ekonomik koşullar değerlendirilmiştir. Çalışmanın teorik ve analiz bölümü aynı sistematikte yazılmıştır. Karakterin adak eylemini gerçekleştirmesine neden olan ritüel, inanç, sosyoekonomik koşullar temel parametreler olarak belirlenmiş, teorik bölümde her parametre ayrı başlık altında değerlendirilmiş, analiz bölümünde ise her parametre birer tema olarak açıklanmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın teorik kısmı üç başlıkta oluşmaktadır. Çalışmanın birinci kısmında ritüel ile birlikte inanç kavramı ele alınmıştır. Müslüm’ün oğlunu adak etmesinin en önemli parametrelerinden biri inanç temelli gerekçelerdir. Bu nedenle inanç ve ritüel ilişkisi tarihsel arka planıyla, günümüze yansıma biçimiyle değerlendirilmiştir. Çalışmanın ikinci kısmında ritüel kavramı ve karakterin eylemini etkileyen ritüeller açıklanmıştır. Müslüm Koca’nın oğlunu adak etmesinin nedenlerinin anlaşılması için yaşadığı toplumdaki tüm ritüellerin bilinmesi gerekmektedir. Bu ritüeller aracılığıyla Müslüm adım adım oğlunu Allah’a adak etmeye doğru gitmiştir. Ele alınan ritüeller: kurşun dökme, erkek sünneti, imam nikâhı, yağmur duası, adak, kurban, kına ve cevşen-muskadır. Üçüncü kısımda ise sosyoekonomik koşulların inanç üzerindeki etkisi: yoksullar için inancın

dayanılmaz çekiciliği başlığı açıklanmaya çalışılmıştır. Yoksulluğun artmasıyla birlikte inanç düzeyinin arttığı, suç faktörlerinin ortaya çıktığı anlatılmak istenmiştir.

Çalışmanın analiz bölümü üç tema çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bu temalar: söz konusu ritüellerin Müslüm'ün adak eylemini gerçekleştirmesindeki rolleri, karakterin inancına ilişkin eylemler ve temel görsel ve sözel unsurların sorgulanarak karakterin sahip olduğu inancın adağı gerçekleştirmesindeki etkisi, son olarak da karakterin sosyoekonomik koşullarının adak eylemini gerçekleştirmesindeki etkisidir. Çalışmanın sonuç bölümünde ise ortaya konulan bulgular değerlendirilmiş, karakterin eylemine ilişkin gerekçeler açıklanmıştır.

YÖNTEM

Yapılan araştırmanın amacına ve hedefine uygun olarak çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden betimsel analiz tekniğiyle ve sosyolojik perspektifle yapılmıştır. Nitel araştırma “gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma” olarak tanımlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2011: s. 39). Başka bir ifadeyle “teori oluşturmayı temel alan bir anlayışla sosyal olguları bağlı buldukları çevre içerisinde araştırmayı ve anlamayı ön plana alan bir yaklaşımdır.” Bu durum da araştırmacıya alan açarak araştırmacının esnek olmasını, araştırma sürecinin yeniden oluşturulmasını ve gerek araştırma deseninin oluşmasında gerekse toplanan bilgilerin analizinde tümevarıma dayalı bir yaklaşım izlemesini gerektirir. (Glaser ve Strauss akt 1978: Yıldırım ve Şimşek , 2011: s.10)

Altunışık ve diğerlerinin açıklamaları Ali Yıldırım'ın ifade ettiklerini desteklemektedir. Nitel analiz yapan araştırmacının yaratıcı bir işlevi bulunmaktadır. Altunışık ve diğerlerine göre nitel analiz yorumlayıcı bir yaklaşımla araştırma problemini inceleyen yöntemdir. Bu sebeple araştırmacılar çalıştıkları konuları kendi bağlamında yorumlayarak bulgulara ulaşmaktadırlar. (Altunışık ve diğerleri, 2010: s. 302). Nitel araştırma insanın kendi sınırlarını keşfetmek, yaşadığı toplumsal sistemin derinliklerini anlamak üzere meydana getirdiği bilgi üretme yöntemlerinden birisidir. (Özdemir, 2010: s. 326).

Yukarıdaki tanımlardan yola çıkarak nitel araştırma parçadan bütüne yani tümevarımla araştırmanın bulgularına ulaşmak isteyen, verileri gözlem, görüşme ve dokümanlar vasıtasıyla toplayan, araştırmacıya alan açarak ele aldığı konularda keşifler yapmasını sağlayan bir yöntemdir. Bahsedilen bu nedenlerden dolayı çalışmamızın yöntemi nitel araştırma olarak seçilmiştir.

Betimsel analiz tekniği ise görüşme ve gözlem sonucu elde edilen verilerin daha önceden belirlenmiş temalara göre sınıflandırılması, özetlenmesi ve yorumlanmasıdır. Bulgular arasında neden-sonuç ilişkisi kurulur ve gerekirse olgular arasında karşılaştırmalar yapılır. Betimsel analiz tekniği dört aşamada oluşmaktadır. Bu aşamalar: çerçeve oluşturma, tematik çerçeveye göre verilerin işlenmesi, bulguların tanımlanması, bulguların yorumlanması şeklindedir. (Yıldırım ve Şimşek, 2008: s. 224)

Sosyolojik analiz yöntemine göre film, üretilmiş olduğu dönemin sosyal koşullarına göre incelenecektir. Eleştirinin ana ekseninde sınıf, ekonomi, dini inanç, cinsiyet, ırk gibi parametreler bulunmaktadır. Sosyolojik analiz kapsamında topluma ait sosyal değerlerin filme nasıl yansıtıldığı, filmin sosyal değerler üzerindeki etkisi, bu değerleri güçlendirme ya da değiştirme gücü ve filmin toplumsal tutum ve davranış kalıplarında neden olduğu değişiklikler gibi konular yer almaktadır. (Özden, 2004: s. 153-154)

Sosyolojik analiz yöntemiyle filmdeki sosyoekonomik koşullar, dinsel yapı, ataerkil düzen incelenmiştir. Bu yöntem yardımıyla Müslüm Koca adlı karakteri adağa sürükleyen toplumsal koşullar analiz edilmiştir. Çünkü araştırmanın konusu olan Müslüm Koca karakterinin adak eylemi, yaşadığı toplumun dinamiklerinden bağımsız düşünülemez. Çalışmamızın ortaya koymuş olduğu problemin net biçimde çözülmesi için sosyolojik analiz yöntemiyle birlikte nitel analiz yöntemi de gerekli görülmüştür. Bu sayede filmin içindeki temalar (sahne, nesnelere, karakterler) analiz edilmiştir. Filmin içeriğindeki mesajlarla toplumsal yapı birlikte değerlendirilerek "**Türk Sinemasında Ritüeller: Adak Filmi Örneği**" isimli makalenin analizi nesnel biçimde yapılmıştır.

Ritüel ve İnanç: İspatlanamaya Tutku ve Ritüelle Karışık İnanç

İnancın sözlükte farklı anlamları bulunmaktadır. Türk Dil Kurumuna göre inancın tanımı “bir düşünceye bağlı olma: birine duyulan güven ve inanma duygusu: inanılan şey, görüş, öğreti: tanrıya, bir dine inanma, akide, iman, itikat” şeklindedir. (<https://sozluk.gov.tr/>) Hançerlioğlu'na göre inanç sanıya güvenme ve bağlanma anlamına gelmektedir. Aynı zamanda inanç deneyle doğrulanmamış olan varsayıma güvenmek manasında olduğu için bilgiden uzak bir noktadadır. Bilginin bittiği yerde inancın başladığı söylenebilir. Daha da önemlisi inanç bilinmeyene bağlı olmak şeklinde gelişir. Bundan ötürüdür ki inanç, en ilkel halk masallarından en gelişmiş metafizik algılara kadar bütün insani tahayyüllerin içindedir. kapsar. Bilimsel açıdan ilkel bir insanın uğurlu bir taşınanmasıyla bir dindarın babasız doğan bir peygambere inanması arasında pek bir fark

yoktur. (Hançerlioğlu, 1975: s. 216-217) İki de temelde ispatlanmayana tutkulu olmaktadır. İncanın yüzyıllar boyunca böyle kusursuz bir şekilde devam etmesinin sebebi inanılan şey bilimsel olarak ispatlanmadığı için yok da sayılamayacağı gerçeğidir.

Tarihsel olarak inanç, ritüelle iç içe geçmiştir. Fenomenoloji yünden dinin tanımını yapabilmek için bilinmesi gereken önemli bir konu da ritüeldir. Ritüelin arkaik dinlerdeki kök anlamı izlenecek yol veya düzen manasındadır. Dinler tarihindeki anlamı ise insan ile ilahi güç arasında doğru ilişkinin kurulması için geliştirilen metottur. Ancak ritüel aracılığıyla insan ve ilahi güç arasında bağ kurulabilir. Öyle ki ritüel insanı dinsel olarak hedefine götüren sistemdir. Daha bilindik bir ifadeyle ritüel ibadetin başka adıdır. Yine de ritüele ibadetin aynı şey olduğu söylenemez. İbadet insanı tanrıya bağlarken, ritüel daha geniş anlama sahip olup insanı kozmik varlıklara, kozmik düzene, her türlü metafizik alana bağlayan evrensel bir bağıdır. (Demirci, 2013: s.49) Buradan ritüelin tarihinin kurumsallaşmış dinlerin tarihinden eski olduğu söylenebilir. Ritüel ilk insanlardan itibaren yaşamın her noktasına nüfuz ederek dini içine almış, insanın ilahi güce ulaşmasına aracılık etmiştir. Öyle ki dine özgü görülen kimi davranışlar ritüele ait olabilmektedir. İnsanların tanrı için yaptığı kimi ibadetlerin arkaik bir ritüelden mi kaynaklı, yoksa dinin kendine özgü buyruğu mu oldu karıştırılmaktadır. Bu belirsizlik hali ritüelin inanca dönüşmesine ya da tam tersi incanın ritüele dönüşmesine imkan vermektedir.

Ritüeller, incanın yaşam içerisinde sindirilmesini ve kolektif bir paylaşımın konusu haline gelmesini sağlamaktadır. Şöyle bir çıkarımda bulunabiliriz kutsalla kurulan ilişkinin teorik boyutu kurumsal dinler söz konusu olduğunda genel olarak inanç, pratik boyutu ise ibadet olarak tanımlanırken; kurumsallaşmamış dinler söz konusu olduğunda teorik boyut mit pratik boyut ise ritüel olarak tanımlanmaktadır. Yapılan çalışmalarda ritüel kavramının uzunca bir süre ibadet kavramını işaret edecek şekilde kullanıldığı görülmektedir. (Platvoet, 2006: s.162).

Ritüel incanın olduğu her yerde kendisine yer bulmuştur. En başa gidilecek olursak “başlangıçta ilk ritüeller ilahlar tarafından yapılmış ve Sümerlerde Enki, Semitiklerdeki karşılığı Ea aracılığıyla görevli kadrolar (din adamları) tarafından insanlara öğretilmiştir.” (Demirci, 2013: s.53) “İnsanoğlu, tanrılara hizmet etmekten başka bir amaçla yaratılmadığı için en önemli görevinin de bu hizmeti tanrılarını hoşnut ve tatmin edecek bir şekilde kusursuzlaştırmak olduğu açıktır”. (Kramer, 2001: s. 180) İnsanlar kutsaldan öğrenmiş olduğu ritüelleri tanrıya sürekli olarak göstererek iyi bir kul ve iyi bir öğrenci olduğunu göstermektedir. Bu nedenle ritüelleri zaruri bir şekilde sürdürmekte. Bu bağlamda Demirci'nin söyledikleri önemlidir.

“Orta Asyadaki "throat sing" ya da "gırtlak şarkısı" denilen Şamanik ses çıkarma ritüelinde seslerin gırtlaktan çıkarılması oldukça hayattır. Ritüel sırasında sesin gırtlaktan çıkarılışının sebebi, tanrıların kendi aralarındaki konuşma tonunun bu şekilde oluşundandır. Tanrılar tarafından anlaşılabilir için onların sesleri, sözleri ve jestleriyle hareket etmek gerekmektedir. Bundan dolayı her eylem başlangıçta ya da tanrısal alemde tespit edildiği ilk şekliyle yerine getirilmeliydi. İlahi başlangıçtaki ki form ritüellerin temelini teşkil eder. Bu kadar dakik ve titiz davranılması zorunluluğunun, din adamları kadrosunu ne kadar önemli bir kadro haline getirdiği kolayca anlaşılabilir.” (Demirci, 2013: s.49-50)

Günümüzde cemaatler yapmış olduğu ayin ve zikirleri eski tarihlerden süregelen davranış kalıplarını model olarak senkronize ve müthiş bir birliktelik sağlayarak gerçekleştirmekte. İnsanoğlunun kendine vazife olarak gördüğü bu durum eylemin sürekli olarak tekrarlamasında sağlamaktadır. Buradan yola çıkarak ritüellerin asırlar boyu süren ibadetlerin kesintisiz olarak devam etmesini sağladıklarını söylemek yanlış olmaz.

Günümüzde uygulanan ibadetlerin köklerinde eski tarihlerde yapılan ritüeller olabilmektedir. Eliade'ya göre “Kabe'nin tavaf edilmesi, bugün olduğu gibi İslam öncesi çağda Mekke'nin birkaç kilometre uzağındaki Ararat'a yapılan yıllık haccın önemli ritüellerinden birisiydi.” (Eliade, 2002: s. 80-81) Burada ritüelin inanç formuna dönüşmesi daha sonra da o incanın tekrar ritüel şeklinde devam etmesi söz konusudur. Sonuç olarak inanç-ritüel karışımı ortaya çıkmıştır. Bu karışımın tarihsel kökleri oldukça eski olduğu için sonlanma ihtimali de düşüktür. Yani kimse Müslümanlar için Kabe'nin tavaf edilmekten çıkacağını söyleyemez.

Anadolu'da inançlarının kaynağını çeşitli dinler ve ritüeller oluşturmaktadır. Yapılan incelemeler sonucunda Anadolu'nun inanç oluşumunda üç farklı kaynağın bulunduğu görülmüştür. Bunlardan birincisi eski çağ Anadolu dinleri, ikincisi Sümer, Akad, Mısır gibi komşu ulusların düşünce kalıntıları, üçüncüsü ise tektanrı dinlerdir. (Eyüpoğlu, 1987: s. 47) Anadolu incancı farklı kaynaklardan ve kadim köklerden beslendiği için insanların yaşamlarında güçlü bir şekilde kendisini gösterir. Bu nedenle Anadolu'da inanç ve ritüel tarih boyunca hep önemli olmuştur. İnsanlar yaşamlarını sürdürmek ve karşılıklarına çıkan felaketlerden kurtulmak için inanç ve ritüellere başvurmuşlardır. Bu bağlamda inanç ve ritüelin tarih boyunca süren birlikteliği öyle güçlü bir karışım oluşturmuş ki günlük hayatın birçok noktasında söz sahibi olmuş, insanların en basit eylemlerini şekillendirmesinde rol almıştır. İnsan kurbanı gibi eski çağlara ait vahşi bir ritüelin çeşitli formlara

dönüşerek günümüze kadar geldiği görülmektedir. Örneğin ilkel toplumlarda görülen insan kurbanı, kutsal dinlerdeki Hz. İbrahim kıssası ile birleşerek çağımızda bir babanın oğlunu kurban etmesine kaynaklık etmiş olabilir.

Ritüel

Ritüel üzerinde birçok araştırma yapılmıştır. Ritüel dinler tarihi, antropoloji, etnografya ve folklorun en önemli çalışma alanlarından birisidir. (And, 2003: s. 307) Ritüel kavramının Türk Dil Kurumuna göre tanımlarının a)ayın, b)adet haline gelmiş eylemler olduğu görülmektedir. Ayinin tanımı ise dini tören, ibadet olarak yapılmaktadır (<https://sozluk.gov.tr/>). Ritüel kavramı Latince kökünü oluşturan “rit” kelimesinden türemektedir. “Bir şey yapmak” anlamına gelmektedir. Kavram için detaya inildiğinde “inanınların üzerinde uzlaşarak simgesel anlam yükledikleri geleneksel uygulamalar” olarak tanımlandığı görülmektedir. (Scott ve Marshall, 2009: s. 653.) Orhan Hançerlioğlu rit kavramını dinsel tören ve kurallar olarak tanımlar. (Hançerlioğlu, 1975: s.433.) Hançerlioğlu rit kavramını detaylandırır.

“Rit deyimi tapım biçimlerini dile getirir, Osmanlıcaya ayin deyimiyle çevrilmiştir. Her tapım belli bir biçimde yapılır, tapım çeşitlerine göre rit’ler de çeşitlenir. Bundan ötürüdür ki deyim biçimsel bir anlamı dile getirir. Tanrıların bulunmadığı (Predeizm) çağlarda da büyüsel rit’ler vardı, örneğin tanrılar öncesi Roma’ında Luperci adı verilen büyücüler kenti her türlü zarardan korumak için kentin çevresini dolaşarak varsayımsal bir sınır çizerlerdi, kötülüklerin bu sınırı aşıp kente giremeyeceğine inandırdı. İşte bu Luperci’lerin dolaşması da bir rit, bir inançsal biçimdir “ (Hançerlioğlu, 1975: s.433.)

Yukarıda bahsi edilen tanımlardan yola çıkarak ritüelin insanların inançlarını gerçekleştirmek için veya kötülüklerden kendilerini korumak için sık sık tekrarladıkları bir davranış modeli olduğu söylenebilir. Roy A. Rappaport da ritüel için benzer bir tanımda bulunmuştur.

“Ritüel kavramı, ritüeli icra eden kişiler tarafından dile getirilen anlaşılması güç söylemlerin ve birbiri ardına gelen ama hiç değişmeyen şekilsel davranışların temsilini ifade etmektedir. Temsili ve sembolik davranışlar, katı bir şekilsellik, kuralları belirli olan, uygulayıcısından başkası tarafından tam olarak anlaşılmayan terennüm özellikleri bütün ritüeller için genellikle ortaktır. “ (Rappaport, 1999: akt. Olgun, 2016: s.84)

Ritüellerin çıkış noktası tam olarak bilinmese de insanın doğumundan ölümüne kadar birçok konuda söz hakkına sahiptirler. Korku ve kendini mutlu hissetme neredeyse tüm ritüellerin motivasyon kaynağıdır. Toplumların inançlarına ve yaşam biçimlerine göre değişkenlik gösterse de tüm insanlar için geçerli olan ritüeller vardır. Örneğin yeni doğan bebeğe ad verme her toplum için geçerlidir. Aynı şekilde ölüm ritüelini hiçbir toplum uygulamadan geçemez.

Toplumun yapısına göre ritüellerin sıklığı ve biçimi değişir. Dini inancın ve geleneksel motiflerin hakim olduğu, akıl ve teknolojinin dışlandığı toplumlarda ritüeller daha fazla görülmektedir. Sözü ettiğimiz toplumlarda ritüeller insanların bir arada yaşaması için zaruri ihtiyaçtır. Durkheim toplumun bir arada huzurlu yaşaması için ritüellerin gerekli olduğunu düşünmektedir. Durkheim’in sözünü etmiş olduğu ritüellerin işlevleri dört başlık altında özetlenebilir. Bu işlevler şöyle sıralanır:

- “1. Ritüel, bireyi toplumda yaşamak için toplumun gerektirdiği düzen bağının sıklığına, acı çekmeye hazırlar, bu yolda onu eğitir.
2. Ritüel, bireyleri bir araya getirir, bireyler arasındaki toplumsal bağları güçlendirir, ortaklığı pekiştirir.
3. Ritüelin toplumda canlandırıcı bir işlevi vardır. Toplumun ilişkilerini kalıtlarının bilincine vardır; geleneklerin sürmesi, inançların tazelenmesi, değer yargılarının, törelerin kökleşmesine yardım ederek toplumu canlı bir biçimde ayakta tutar.
4. Mutluluk verici işlev: Toplumun bir üyesi olmanın getirdiği mutluluk duygusunu verir. Özellikle toplumun bunalımlı dönemlerinde kişilerin coşku ve duygularını bir arada dile getirmelerine olanak tanıyarak bozulan dengeyi düzeltir.” (And, 2003: s. 307)

Ritüel toplum için bir nevi çimento işlevi görmektedir. İnsanların mutlu bir şekilde birlikte yaşamasını sağlamış, aynı zamanda bu birlikteliğe anlam katmıştır. Ritüel tarih boyunca içinde taşıdığı davranış kalıpları ve kültürel kodları nesilden nesile aktarmıştır.

Anadolu'da Ritüeller

Tarih boyunca Anadolu’da birçok ritüel söz konusu olmuştur. Anadolu’da Türkler öncesi kültürlerin sahip oldukları inanç sistemleri, Türklerin eski inanç sistemleri ve İslamiyet’in içinde taşıdığı inanç biçimi bir araya

gelerek Anadolu'da birçok ritüelin meydana gelmesine neden olmuştur. (Erginer, 1997: s. 131.) *Adak* filmi Anadolu'da var olan birçok ritüeli ele almıştır. Yönetmen Atıf Yılmaz, Erzincan bölgesinin tarihsel ve toplumsal gerçekliğini göz ardı etmeyerek, yöreye ve Anadolu'ya ait pek çok ritüeli filmde kullanmıştır. Filmde geçen ve çalışmada ele alınacak ritüeller şunlardır: Kurşun dökme, erkek çocuğun sünneti, imam nikâhı, yağmur duası, adak, kurban, kına ve cevşen.

Kurban

Kurban kelimesinin etimolojisine bakacak olursak, İbranice kökenli “kobran” kelimesinden geldiği ve Aramiceden Arapçaya ve oradan da Türkçeye geçtiği görülmektedir. (Wensinck, 1952: s. 1013-1014) Arapçada kurban “krb” kökünden mastar olup “yakınlık” ve “akrabalık” anlamları taşımaktadır. (Sarı, 1982: s.1211) Kurban kelimesine karşılık Latince kökenli kelimelerden “*sacrifice, sacrificie, redemption, victim, eucarastie, offering*” kelimeleri karşılık gelmektedir. (Sezen, 2004: s.43) Türk Dil Kurumuna göre kurbanın anlamları 1. Dinin buyruğunu veya bir adağı yerine getirmek için kesilen hayvan.2. İçtenliği belirten bir seslenme sözü.3. Bir ülkü uğrunda feda edilen veya kendini feda eden kimse.4. Bir kazada veya felakette ölen kimse. 5. Maddi ve manevi bakımdan felakete sürüklenmiş, insani değerlerini yitirmek zorunda kalmış veya bırakılmış kimsedir (<https://sozluk.gov.tr/>). Arapça anlamından anlaşıldığı üzere kurban ritüeli gerçekleştirilerek ilahi güce yakın olunur. Çünkü ilahi gücün insandan beklediği kurban ibadetinin gerçekleştirilmesidir. İnsan da kurban ritüelini gerçekleştirerek Tanrı'dan dileğinin yerine getirilmesini bekler.

Kurban genel olarak Paleolitik çağdan bu yana, doğaüstü güçlere hoş görünmek, gelecek kötülöklere karşı onların engel olmalarını istemek ve yerine getirdikleri bir istekten ötürü teşekkür etmek için gerçekleştirilmiş dinsel bir tören ya da tapım gereği veya bir adağı yerine getirmek için kesilen insan ya da hayvan olarak tanımlanmaktadır. (Hançerlioğlu, 1975: s. 275-276) Kimi araştırmacılar ileri bir yorum yaparak kurbanın “Tanrıların beslenmesi gerektiği inancından doğmuş olduğunu” ileri sürmüşlerdir. (Hançerlioğlu, 1975: s.276.)

Kurban çeşitli alt sınıflara ayrılmaktadır. Burada kanlı ve kansız kurban biçimleri görülmektedir.

“Kurban tüm inançlarda, kanlı ve kansız olarak iki biçimlidir. Kanlı kurbanlar, insan ve hayvan kesiminden, kimi ilkelerde görüldüğü gibi vücutlarından bir parça kan akıtma geleneğine kadar çeşitli biçimlerde yapılır. Kansız kurbanlar ise, çeşitli yiyecek ve içecek maddelerinin adak (sungu) olarak verilmesidir. Burada, hayvanlardan elde edilen ürünlerle, buğday, arpa gibi bitkilerle, ayrıca zeytinyağına karıştırılmış un, ekme ve çörek gibi şeyler kullanılır.” (Örnek, 1989: s.88.)

Kurbanı tarihte ele alan ilk düşünürün Platon olduğu ve “kurbanı Tanrılara sunulan bir armağan olarak nitelediği” bildirilir. Aynı zamanda “kurban türlerini, Antik Yunan'da ilk kez Theophrastus'un sınıflandırdığı ve buna göre kurbanların övgü, şükran (teşekkür), dilek (rica) ve ölümlerin ruhlarına sunulanlar olmak üzere dört kategoride toplandığı ifade edilmektedir. Bazı bilim adamlarınca da kurban; doğaüstünün lütfunu güvence altına almak ve onun düşmanlığını en aza indirmek için doğaüstüne sunulan özgün bir armağan olarak tanımlanır” (Erginer, 1997: s. 15-85.)

Kurbanın tarihsel arka planına bakıldığında farklı biçimlerin uygulandığı görülmektedir. İlkel toplumlarda kurban tanrıyla bir alışveriş aracıdır. Tanrıya verilen armağanlar karşılığında bir fayda beklenir.

“İlkel toplumlarda elde edilen ilk ürün ya da ilk av, doğaüstü güçlerin hakkıdır. Bu ilk ürün ve ilk avları, doğaüstü güçlerden sonra, toplumun şef ya da rahipleri tüketirler. Bazı ilkel kavimlerde, ilk hamuru herkesten önce din adamları tadar. Nitekim “hak kurbanı” adı verilen bu ilginç anlayış, ilk doğan çocukların kurban edilmeleri gerektiği ve ilk ürünün -ileride daha da bollaşması için- Tanrıya ait olduğu düşüncesini doğurur. Bu uygulamada, bir şeyin ilki tanrılara, atalara ya da öteki doğaüstü kudretlere sunulduktan sonra, diğerleri insanlarca tüketilir. Avcılık ve çobanlık yapan ilkel topluluklarda ise, yeni doğan ilk yavru hayvanlar veya bunların bir parçaları ile süt ve süten yapılmış yiyecekler, tanrılara ve şeflere sunulur. Bu bir değiş tokuş olup Antik anlayışta *do ut des* kuralına göre “ben veriyorum, sen de ver!” anlamına gelmektedir.” (Hançerlioğlu, 1975: s. 276)

Üç semavi dinde de kurbanın farklı anlamları bulunmaktadır. Yahudi ve Müslüman geleneğindeki sünnet zorunluluğunun, ilkçağların insansallaştırılmış insan kurbanı olduğu sanılmaktadır. İlkçağ sünnetlerinde erkek çocukların erkeklik örgenlerinin bütünü kesilmiş, daha sonra bu gelenek yumuşatılmış ve sadece deri parçasının kesilmesiyle yetinilmiş. Kybele rahiplerinin de erkeklik örgenlerini dibinden keserek yeryüzünü gebe bırakmak için toprağa gömdükleri bilinmektedir. Bundan da insan ve hayvanın toprağı dölemek amacıyla kurban edildiği sanısı doğmuştur. (Hançerlioğlu, 1975: s. 277)

İslâm dinine göre Tanrı-Allah, peygamber İbrahim'i sınamak için oğlu İsmail'i kendisine kurban etmesini istemiş, o da tam çocuğu keseceği sırada gökten bir koç indirmiş ve İsmail'in yerine bu koçu kurban etmesini

buyurmuş, insan kurban etme geleneği böylelikle iyi yürekli tanrı tarafından kaldırılmıştır. Burada Hz. İbrahim yaratıcıya bağlılığını göstermişken, İsmail de babası Hz. İbrahim'e bağlılığını gösterir. (Hançerlioğlu, 1975: s. 276-277)

Kur'an'da Allah'a oğlunu kurban etme ritüelinin gerçekleştiği sure Saffat suresinin 83-113. ayetleri arasındaki bölümdür. 102. ayette çocuk, babasıyla beraber iş güc tutacak yaşa gelince babası ona, "Yavrucuğum" der, "Rüyamda seni kurban ettiğimi gördüm; düşün bakalım sen bu işe ne diyeceksin?" Dedi ki: "Babacığım! Sana buyurulanı yap; inşallah beni sabredenlerden biri olarak bulacaksın." (<https://kuran.diyamet.gov.tr/tefsir/S%C3%A2ff%C3%A2t-suresi/3889/101-103-ayet-tefsiri>). Kur'an'da özellikle babanın ve oğlun 'Allah'a itaat edeceklerini' ifade eder ve onları, Allah'ın örnek kulları ya da Müslümanlar olarak işaret eder. Allah, İbrahim'e der ki: 'Şüphesiz biz, iyilik yapanları böyle mükafatlandırırız.' (Saffat 37/105) Bu mükafat oğlunu kurban etmekten kurtulmasına delalet ediyor. (Bristow, 2018: s.200) Bu kadar zor bir imtihan, aslında açıkça Hz. İbrahim'in buna tahammül etme gücü olduğuna ve dolayısıyla çok yüce ahlaki imtiyaza sahip olduğuna da işaret etmektedir. Bu Allah'tan bir ödüldür. Diyanet tefsirinde de bu durum; 'konumuz olan âyetlerin asıl amacı, kurban olayının kahramanlarını tanıtmak ve olayın tarihsel gelişimini anlatmak değil, Hz. İbrâhim'in tevhid mücadelesinden alınacak dersleri hatırlatmak, onun çok sevdiği oğlunu bile Allah uğrunda feda etmekten kaçınmayacak kadar ilâhî iradeye teslim oluşundan ders almamızı sağlamak; kezâ oğlunun da yaşının küçüklüğüne rağmen aynı teslimiyet şuuruna sahip olduğunu bir ibret levhası olarak ortaya koymaktır. (<https://kuran.diyamet.gov.tr/tefsir/S%C3%A2ff%C3%A2t-suresi/3889/101-103-ayet-tefsiri>)

Hıristiyanlığa göre İsa ilk günahın sahibi Âdem'in ve insanoğlunun günahkârlığı adına, kefarete olarak sunulmuş bir kurbandır. İnsanlığın günahı adına çarmıhta öldürülüp kanı akıtılmıştır. (Olgun, 2016: s. 92). İsa'nın beşikte sargılı biçimde tasviri, onun insanlığın günahları için kendisini feda etmesi ve beşik ise mezar veya altar/sunak şeklinde yorumlanabilmektedir. Çünkü Hıristiyanlar, İsa'nın tüm dünyanın günahları için bir kurban olduğuna inanmaktadır. Diğer bir ifadeyle evrenin yaratıcısı, Meryem Ana'nın rahminde doğmaktadır. Dolayısıyla İsa'nın doğumu olayıyla ölümü ve dirilişi arasında bir bağ kurulmaktadır (Küçük, 2019: s.198)

Yani kurban kutsal bir amaç için kendini, eşyayı veya canlıyı feda etmektir. Ancak bu şekilde ibadet gerçekleşir, tanrıya yakın olunur. Verilen kurbanın sonucunda tanrıdan karşılık beklenmektedir. Kurbanın temelinde al-ver inancının yattığı söylenebilir.

İnsan Kurban Etme Geleneği

İnsanı kurbanı ritüelinin geçmişi çok eski tarihlere dayanmaktadır. Eski çağlarda hayvan ve eşya kurban etmenin yanı sıra birçok uygarlıkta insan kurbanının da olduğu görülmektedir. Eski Yunan uygarlığında insan kurbanlarına rastlanmaktadır. Örneğin Troi savaşları sırasında Çanakkale Boğazı'nda çıkan azgın dalgaların dinmesi için Akhalar komutanı Agamemno'nun kızı İphigenia'yı kurban etmek ister, fakat tanrıça Artemis çocuğa acır ve onun yerine bir geyik gönderir. (Erhat, 1978: s. 174.) Başka bir örnekte mitolojiye göre "Truva Savaşı'nda Menelaus, hem karısını kurtarmak hem de intikam almak için, kardeşi ve Argos kralı Agamemnon'un baş kumandanlığında bir ordu toplar. Savaşa bütün Yunan kralları katılır. Gemilere binerler. Ancak rüzgâr tanrısı yelkenleri dolduramaz. Tanrılar rüzgâr vermek için Agamemnon'un kızı İphigenia'yı kurban etmesini isterler. İphigenia kurban edilir. Yelkenleri dolan Akhaiolar Anadolu'ya geçer, Truva'ya varırlar" (Banarlı, 1971: s. 2) Başka bir mitolojide kral Athamas'a eski eşi kıtlığın önlenmesi için yeni eşinden olan çocuğu Phriksos'u kurban etmesi gerektiğini söyler. Bu sırada halk boğuştuğu kıtlıktan kurtulmak için krala baskı uygular. Kral, kurban edilmesi için emir verince gökten bir altın postlu koç inip Phrikos'u ve kız kardeşini kaçıtır. Phriksos daha sonra bu koçu Zeus'a kurban eder. (Hamilton, 1968: s. 74.)

Diğer toplumlarda da insan kurbanı farklı biçimde görülmektedir. İlk uygar topluluklarda toprağın verimliliğini arttırmak için toprağa içki dökülür, un serpilir ve genellikle hayvan ve bazen de insan kurban edilir. Kurban etmenin altında yatan sebebin ölümden sonra yeniden dirilme düşüncesi olabileceği düşünülmüştür (Şenel, 1988: s.219-220.) Dinler Tarihi Ansiklopedisinde eski toplumların insan kurbanıyla ilgili yapılan ayrıntılı açıklamaya göre:

"İnsan kurban etme geleneğinin çeşitli halklar arasında yaygın olduğu ve özellikle Keltlerde çok üst düzeye çıktığı bilinmektedir. Kuzey Avrupa halklarının, bereket tanrısı Freyr (kutsal hayvanı erkek domuzdur) için yaptıkları törenler arasında, insan kurban etmek de vardı. Eski Hindu dininde pek çok çocuk doğurup, sonra onları öldürerek yiyen tanrıça Kali de başka bir örnektir. Aynı durumun bir benzerini Antik Yunan mitolojisinde kendi çocuklarını yiyen tanrı Kronos'ta görmekteyiz. İskitler ve Sami toplumlarında da insan kurban etme geleneği vardı. Ayrıca Eski Türklerde insan kurban etme geleneğinin varlığını düşündüren bilgilere rastlanmaktadır." (Dinler Tarihi Ansiklopedisi-1, 1999: s.24).

Bazı uygarlıklarda çocuk kurbanı vardı. "İbraniler gelmeden önce Kenan ülkesinde, yeni doğmuş çocukların kurban edildiği bilinmektedir. Yahudiler, İbrahim ile insan kurban etme yerine hayvan kurban etmeye geçmişlerdi" (Erginer, 1997: s.96) İnsan kurban etme geleneği eski uygarlıklarda varlığını sürdürmüştür.

Türk toplumlarında ise insan kurbanının olup olmadığına dair pek çok tartışma yapılmıştır. Makdisi'ye göre Türklerde insan kurbanı vardır. Bazı Türk kabileleri ölü ile beraber diri diri hizmetçilerini ve kölelerini mezara gömerlerdi. (Feyizli, 1993: s.74) Bahaeddin Ögel'e göre Türklerde insan kurbanı yoktur. Ataların ruhlarına insan kurban etme ritüelinin bir Moğol geleneği olduğunu söyleyen Ögel şöyle bir mitolojik öyküden söz eder:

"Türkler dişi geyiği bir tür tanrı daha doğrusu birer dişi ruh kabul ediyorlardı. Göktürkler 'in atalarından biri, sık sık bir mağaraya giderek orada Deniz-Tanrısı ile sevişmiş. Bir müddet sonra Deniz-Tanrısı mağaraya gelmez olmuş. Bunun sebebi bir Ak-geyiğin askerler tarafından öldürülmesi imiş. Bu durumu öğrenen Göktürk reisi Ak-geyiği vuran kişiyle kabilesini cezalandırmış. Bu cezaya göre Göktürkler 'de insan kurbanları, hep bu askerinin kabilesinden verilmiş". (Ögel, 1993: s.570)

Bu efsaneden yola çıkarak Ögel şunları söyler "Bu efsane Türklerin çok eski, belki de tarihten önceki âdetlerinin bir yankısıdır. Çünkü Göktürk çağı ile ilgili hiçbir kaynak Göktürkler'de insan kurbanı verildiğine dair en ufak bir açıklama da bulunmamaktadır."(Ögel, 1993: s.570) İnsan kurban etme kanlı ve acımasız olduğu için varlığı her zaman tartışma konusu olmuştur. İnsan kurbanı eski toplumlara ait görülse de günümüzde az da olsa rastlanmaktadır. Değişen toplum yapısıyla birlikte insan kurbanı zalimce ve affedilemez insanlık suçu olarak görülmektedir.

Adak

Adak kelimesinin Arapça karşılığı nezr köküdür. Nezr kökü "insanın yerine getirmeyi kendisine borç (vâcip) kıldığı, vaad ettiği şey" olarak tanımlanmaktadır. (<https://islamansiklopedisi.org.tr/adak>) Hikmet Tanyu'ya göre adamak fiili Arapça 'nezretmek' fiiliyle aynı anlamdadır. *Adak* filinin birçok kaynaktaki karşılığı "vaad" ve "ahdetmek" kavramlarıdır. Adak kelimesinin farklı kaynaklarda aynı anlamda kullanıldığı farklı kelimeleri belirtecek olursak: *atag*, *atağ*, *namzet*, *en-nezir*, *nezir* kelimeleri karşımıza çıkmaktadır. (Tanyu, 1967: s.5) Bu tanımlardan yola çıkarak adağın vaad edilen veya borç olarak görülen eylemlerin yerine getirilmesi olduğu söylenebilir.

Sedat Veyis Örnek'e göre adağın sözlükteki karşılığı "sayrılıktan sağalma (hastalığın iyileşmesi), çocuk sahibi olma, evlenme, zor bir durumdan kurtulma vb. amaçlara yönelik isteklerin yerine getirilmesi için yüce varlıklara, ermişlere, tapınaklara, yatırlara, ziyaretlere adanan oruç, kurban, yiyecek, eşya vb." Başka bir anlamı ise "yerine getirileceğine söz verilen böcek yutma, mum yakma, oruç tutma, besin sunma, su dökme, kurban kesme, şenlik yapma gibi adamak eylemi ya da adanılan şeylerden her biri."(Örnek,1973: s.11). Adağın diğer bir karşılığı "bir dileğin gerçekleşmesi amacıyla kutsal olduğuna inanılan bir güce niyette bulunmak, nezretmek, (mecaz olarak ise) kutsal saydığı bir şey uğruna kendini feda etmeye söz vermektir." (Acıpayamlı, 1978: s.15) Yukarıdaki tanımlardan adağın bir talebin yerine getirilmesi için yerine getirilen ritüel olduğu görülmektedir. Hançerlioğlu da aynı doğrultudan hareket ederek adağı tanımlar.

"Adak bir dileği yerine getirmesi ya da bir tehlikeden koruması için gücüne inanılana verileceği vaat edilen şeydir. Bir hizmet karşılığının ödenmesi temeline dayanır. En ilkel topluluklarda da görülmüş ve çoğunlukla kurban inancıyla birlikte yürütülmüştür, totemcilikte beliren adak, büyük güce yalvarıp yakarmanın karşılığını kapsar. Hemen her şey, değerli taşlar ve madenler, çoğunlukla da kurban edilecek bir insan ya da hayvan adak konusu olmuştur. Adak aşısı pişirip yiyerek tanrıdan yağmur dilemek de Şamanlık geleneğidir."(Hançerlioğlu, 1975: s. 10)

Adak inancı, adağın yerine getirilme sürecinde de ritüele dönüşür. Hemen bütün dinlerde görülen adak, kutsal sayılana, herhangi bir dileğin gerçekleşmesi için yüce varlıklara, ermişlere, tapınaklara, yatırlara, ziyaretlere, adanan nesne veya edimdir. Tanımdan da anlaşılacağı gibi bir hareket davranış veya bir dua ile de olabilir. (Akt. Güvenç: 2020, s. 195) İlkel toplumlardan günümüze kadar adak ritüeli sürmektedir. Adak ritüeli ile kurban iç içe geçmiştir. Adak vermek amacıyla yapılan eylem kurban olarak da adlandırılmaktadır. Verilen adak sonucunda kötülükten, beladan, hastalıktan kurtulma, daha iyi bir duruma kavuşma hedeflenir. İnsanlar bütün diğer ritüellerin yapılma amacında olduğu gibi adak ritüelinin sonucunda da tanrının veya doğaüstü gücün kendilerini korumasını beklerler.

Kurşun Dökme

Kurşun dökme ritüeli insanların nazardan, kötü güçlerden, hastalıklardan ve belalardan kurtulması için uygulanır. Orhan Hançerlioğlu "*Dünya İnançları Sözlüğü*" kitabında kurşun dökme ritüelinin büyü ve falcılığa

benzer olduğunu söylemektedir. Kurşun dökme ritüelinde amaç hastalıktan kurtulmaktır. Hançerlioğlu kurşun dökme ritüeli hakkında şunları söyler.

“Eritilmiş kurşunun soğuk suya dökülmesi yoluyla meydana gelen biçimleri yorumlama falcılığı. Nazar, büyü vb. ileri geldiğine inanılan hastalıkları iyileştirdiğine de inanılır. Kurşun, hastanın başına, göbeğine, ayaklarına ve odanın sağ köşesine ya da kapı eşiğine dökülür. Bu dört döküşten sonra hastaya kurşun suyundan da içirilir. Su tasının içine eklemek doğranarak köpeklere dağıtılır. Eritilmiş kurşunun soğuk suda aldığı biçimlerden hastalığın hangi peri ve cinler tarafından meydana getirildiği ve nasıl iyileştirileceği çıkarılır. (Hançerlioğlu, 1975: s. 277) “

Tıp, eczacılık gibi bilimlerin yeterince etkin olmadığı çağlarda kurşun dökme ritüeli tedavi amacıyla kullanılmaktaydı. Günümüzde tıp ve ilaç bilimi insanları birçok hastalıktan kurtarma gücüne ulaşmış olsa da kurşun dökme ritüelinin halen tedavi amacıyla uygulandığı görülmektedir. Nilgün Çıblak kurşun dökme ritüelinin Türkiye'nin farklı bölgelerinde benzer şekillerde uygulandığını belirtir. Çıblak'a göre kurşun dökme ritüeli:

“Bir kepecinin ya da küçük bir tavanın içine konup ateşte eritilir. Diğer taraftan hasta dizüstü oturtulur ve başına bir tülbent örtülür. Eritilen kurşun, birtakım dualar ya da çeşitli sözler eşliğinde, hastanın başının üstünde tutulan içi su dolu kaba boşaltılır. Kurşunun suyun içinde aldığı şekillere bakılarak nazarı değdirenin cinsiyeti, fiziksel özellikleri vb. hakkında yorumlarda bulunulur. Kurşunun ateşte eritilip suya dökülmesi işi, üç kez tekrarlanır. Daha sonra kaptaki suyla hastanın yüzü üç kez yıkanır ve bu su ayak basılmayan bir yere dökülür. Nazar ocağına, emeğinin karşılığı olarak bir miktar para verilir” (Çıblak, 2004: s.13).

Kurşun dökme sırasında bazı pratiklerin üç kez yinelenmesi ise halk arasında üç, beş, yedi gibi tek sayılara yüklenen kutsal ve mistik anlamla ilgilidir. İnanışa göre ritüelin üç defa yapılması kurşunun etkisini ve gücünü artıracaktır. (Çıblak, 2004: s.14) Burada görüldüğü gibi kurşun dökme ritüelinin uygulanma sebebi akılcı nedenlerden ziyade inanç kaynaklı gerekçelerdir. Bir eylemin üç veya beş defa uygulandığı zaman etkili olduğu, dört kere uygulandığı zaman etkili olmadığı inancının bilimsel açıdan da doğruluğu bulunmamaktadır.

Kemalettin Erdil de kurşun dökme ritüeli hakkında Hançerlioğlu ve Çıblak'la benzer yorumlarda bulunur. Erdil kurşun dökülen kişiyi hasta olarak tanımlar. Erdil'e göre kurşun dökme ritüeli yaygın olarak nazara uğramış hastanın başının üzeri kapatılarak bir defa kurşun dökülmesidir. Daha çok çocuklarda uygulanır. Hasta kurşun döken kişinin önünde oturtulur. Başını bir örtü yardımıyla kapatılır. Hastanın başı üzerinde tutulan ve içinde su bulunan kaba, ocaktan eritilen kurşun döküldükten sonra orada bulunanlar hep beraber “kem göz çatlasın, nazar eden patlasın” diyerek beddua eder. (Erdil, 1991: s.59)

Kurşun dökme ritüeli hastalıktan kurtulmanın yanı sıra nazardan, kötülükten kurtulmayı da hedeflemektedir. Kurşun rahatça eritilip soğuyan bir metal olduğu için bu ritüelde tercih edilmektedir. Aynı zamanda kurşun, silahın mermisi de olabilmektedir. Bu durum kurşunun tehdit edici ve düşmanı caydırıcı bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

Erkeğin Sünneti

Sünnet erkeğin penisinin ucundaki fazla etin alınması işlemidir. (Gürkan, 2010: s.155) Sünnet, ilkel toplumlarda ve gelişmiş ülkelerde dinî-kültürel bir ritüel olarak uygulanmaktadır. Kökeniyle ilgili olarak dinî-etnik, sınıfsal veya cinsel göstergeden cinselliği/doğurganlığı etkileme işlevine ve hijyene kadar birçok açıklama yapılmıştır. Yaygın kabul olarak Sâmi/İbrâhimî gelenekle (Yahudilik, İslâm, Kıptî Hıristiyanlık) özdeşleştirilir. Geçmiş tarih öncesi dönemlere ve farklı coğrafyalara uzanmaktadır. (Eski Mısır, Afrika, Amerika ve Pasifik). (Gürkan, 2010: s.156) Ancak sünnet günümüze kadar varlığını sürdürmüştür.

Hançerlioğlu, erkek sünnetinin Arap geleneği olduğunu, kutsal kitap Kuran-ı Kerim'de yer olmadığını belirtmektedir.

“Erkek çocukların erkeklik örgeninin ucundaki derinin kesilmesi anlamındaki sünnet kutsal Kitap Kuran'da buyrulmamıştır, Yahudilikten geçme eski bir Arap geleneği olarak peygamber Muhammet tarafından korunmuş ve bir hadisle Müslümanlara tavsiye edilmiştir. Aslında bu işlem, çok eski bir Anadolu tapımından kalmadır. Toprak-ana Kybele'nin râhipleri, Kybele'nin sevgilisi Attis'in erkeklik örgenini kesmesine uymak için (görüldüğü gibi bu da bir çeşit peygambere uyma anlamındadır) kendilerini hadım ederlerdi. Onların kökünden kesme yoluyla gerçekleştirdikleri bu işlem zamanla hafifletilmiş (çocuk kurban etme yerine koç kurban etmede olduğu gibi) ve günümüzdeki durumunu almıştır. Bu anlamda sünnet, sadece semitik ve Müslüman halklarda değil, birçok ilkelerde de

uygulanan dinsel ve büyüsel bir işlemdir. İlkelerde sünnet, Müslümanlarda olduğu gibi, sadece erkeklere değil, kızlara da uygulanır. “(Hançerlioğlu, 1975: s. 474)

Kız sünneti çeşitli toplumlarda uygulanmıştır. Sünnet dışı üreme bölgesinin kesilmesi şeklinde yapılır. Mısır ve Orta Afrika-bilhassa Etiyopya, Somali, Kenya, Nijerya ve Sudan gibi birçok ülkede görülmektedir. Kız sünnetinin gebeliği mümkün kılan vajinal kanamanın veya erkek sünnetinin taklidi mânasında bir nevi doğurganlık ritüeli olduğu şeklinde antropolojik açıklamalar da yapılmıştır. “Mısırlılar ve Afrika yerlileri arasında kabul gören bir inanışa göre, erkekteki sünnet derisinin kızlığa, kadındaki sünnet bölgesinin ise erkekliğe ait unsura karşılık geldiği, söz konusu derinin ya da bölgenin kesilip alınmasıyla kişinin tam erkek veya kadın durumuna gelerek evlilik hayatına hazır hale geldiği inanılmıştır.” (Gürkan: 2010: s.157) Çeşitli arkaik inanışlar aynı erkek sünneti gibi kız sünnetinin de oluşmasına neden olmuştur.

Sünnet ritüeli bilimsel kaynaklarda ve kutsal kitaplarda karşılığı olmasa da günümüzde birçok toplum tarafından yaygın biçimde gerçekleştirilmektedir. Özellikle Yahudi ve Müslüman dinlerinde sünnet inancın gereği haline gelmiştir. Sünnet olmayan erkek dinin gereğini yerine getirmemiş olarak görülmektedir. Görüldüğü gibi eski çağlardan başlamış olan bir ritüel inanç haline gelebilmektedir.

Yağmur Yağdırma Duası

İlkçağlardan günümüze kadar yağmur yağdırma ritüeli varlığını sürdürmüştür. Yağmurun yağmadığı, kuraklık ve kıtlığın korkunç boyutlara ulaştığı zamanlarda yağmuru yağdırmak için tanrıya yakarmak, büyü yapmak, birtakım taş ve kuşlardan yararlanmaya çalışmak gibi çarelere başvurulmuştur. (Hançerlioğlu, 1975: s. 548) Yağmur yağdırma ritüelleri büyü ile dinin sınırları içerisinde yer almaktadır. Bu ritüelde yaygın olarak görülen uygulamalarda, doğaüstü gücü harekete geçirmek için ritüeli yönlendiren kişinin dua ile yakarması; çocukların, kadınların yüksek sesle bazen de ağlayarak okunan duaya “amin” diyerek yalvarıp yakarmasıdır. Türkiye’nin birçok yerinde yağmur yağdırma ritüeli görülmektedir. (Erginer, 1997: s. 212.) Yapılan ritüel sonrasında yağmurun yeryüzüne yağması, kuraklığın ve buna neden olan insan, bitki, hayvan ölümlerinin sonlanması beklenmektedir.

Yağmur yağdırma ritüelinde amaç aynı olsa da ritüelin uygulama biçimi toplumların kültürüne, inanç biçimine göre değişiklik göstermektedir. İlhan Başgöz, *Folklor Yazıları* adlı kitabında yağmur yağma duasını beş maddeyle açıklamaktadır.

“1) Yağmur Duası: Genellikle kent dışında, uygun bir yerde, büyüklerin kıldığı iki rekat namazdır; temelini Kuran’dan değil hadisten alır. Bütün Müslüman memleketlerde görülen ortak bir yanı vardır. Ancak, törene her memleketin kendi yapısından ve özelliklerinden gelen değişiklikler de katılmıştır. Bunlar küçük taşlara okuyup suya atmak, hayvanları törene katmak, kadın ve çocukları törene katmak gibi hadislerde belirtilmemiş yanlardır.

2) Çocukların Yağmur Gezmesi / Çömçe Gelin: Törenin Ortadoğu ve Asya’da görülen ortak bir yapısı vardır: Yağmur yağmadığı zaman köyün veya mahallenin çocukları bir araya gelir, yağmur tanrısını simgeleyen bir bebek (bu bir çocuk da olabilir) taşıyarak evleri gezerler. Her evin önünde bir yağmur türküsü (tekerlemesi) söyleyerek, ev sahibinden yiyecek isterler. Ev sahibi istediklerini verirken çocuğun veya bebeğin başından bir tas su döker.

3) Yağmur Töreni Olarak Köse Geldi: Kuraklık uzadığı zaman, temel kişileri üç olan bir grup (köse, gelin ve kösenin rakibi genç adam), evleri dolaşır, her evin önünde müzik, oyun ve söz karışımı bir tören yaparlar. Aslı Ortadoğu’nun eski bolluk törenlerine dayanan bu büyülü oyun, Türkiye’de, İran’da ve Irak’ta yağmur töreni olarak görülmektedir.

4) Yağmur İçin Yalandan Kavga (Mock Battle): Kuraklık uzadığı vakit, genellikle kadınlar, yakın köylerden birine gidip, köylünün hayvanlarını kaçırmaya çalışırlar. Malları kaçırılan köyün kadınları, hırsızların peşine düşüyor, yetişirlerse aralarında, mallarını kurtarmak için bir kavga oluyor. Tören, İran, Irak ve Doğu ve Güney Anadolu’da görülmüyor.

5) Kırk Kel Adı Yazmak: Doğu Anadolu’nun İran’a çok yakın yerlerinde ve İran’da derlenen bu törende, yağmur istendiği vakit, kırk kel adamın adı toplanıyor. Bir ipliğe kırk düğüm vurulurken, her düğümle birlikte kellerden birinin adı çağrılıyor. Sonra bu iplik bir çanakta yakılıyor, su ile karıştırılan kül, bir bacanın yağmur oluğundan aşağı dökülüyor.” (Başgöz,1986: s.13-14).

Dünyanın farklı coğrafyalarında yağmur yağdırmak için çeşitli ritüeller gerçekleştirilmiştir. Erginer’e göre yağmur yağdırma ritüelleri toplumdaki topluma, hatta aynı toplum içinde yöreden yöreye farklılıklar göstermektedir. Yağmur yağdırma ritüeli kimi zaman ata ruhlarına, kimi zaman atmosfer olaylarına hükmettiği tasarımlanan doğaüstü güce ya da güçlere yöneliktir. Bu ritüellerin büyük bir bölümünün büyüünün taklit ve

benzetme prensiplerine dayalı olarak işlerlik kazandığı düşünülmektedir. (Erginer, 1997: s. 211) Örneğin Girit'te Kureta'lar yağmur yağdırmak için kalkanlarını birbirlerine çarparak gök gürültüsünü taklit ederlerdi, böylelikle yağmuru yağmaya zorlamış olduklarına inanırlardı. (Hançerlioğlu, 1975: s. 488) Fransa'da rahipler kuraklığın olduğu zamanlarda yağmur yağdırmak için top oynarlardı. (Örnek, 1971: s. 227). Şamanlar yağmuru yağması için yağmur dilerlerdi. (Hançerlioğlu, 1975: s. 10) Türkiye'nin farklı bölgelerinde yağmur yağdırma ritüeli değişik biçimlerde uygulanmaktadır. Çankırı'da yağmur duaları kutsal sayılan bir türbenin ya da yatacının çevresinde yapılır. Hatta bazı türbeler sadece bu ritüel için kullanılır. (İnan, 2000: s.80) Çorum'da, yağmur yağması için eşeğe yaşlı kadın kıyafetleri giydirilir. Buna "eşek gelin etme" denir. Eşeğin üzerine bir çocuk biner ve çocuğun başına içinde kurbağalar bulunan bir sele yerleştirilir. Çocuk seleyi sallayarak kurbağaları bağırtır. Böylece yağmur yağacağına inanılır. (Başgöz, 1986: s.14) Günümüzde Anadolu'da yağmur yağdırmak için bebek, çaput mamı, kepçe kadın, çomça / çömçe gelin, çullu kadın, kepçecik, bodi bostan, gelin gök, kepçe başı, vb. adlar altında ilkel bebekler kuklalar kullanıldığı görülmektedir. (And, 2003: s. 234-234) Yağmur yağdırma ritüeli toplumun yapısına göre farklılık gösterse de aynı amaç için yapılmaktadır. Burada amaç yağmuru toprakla bir şekilde buluşturup kuraklığı sonlandırmaktır.

İmam Nikahı

Nikahın sözlükte "birleştirme, bir araya getirme; evlenme, evlilik; cinsel ilişki" gibi anlamları bulunmaktadır. Toplumun yasalarına göre aralarında evlenmeleri için engel olmayan kadın ve erkeğin hayatlarını kalıcı olarak birleştirmelerini sağlamaktadır. Ailenin temelini oluşturan evlilik kurumu "kadın ve erkeğin kendilerine özgü bir mahremiyet ve paylaşım alanı oluşturmalarına ve insan soyunun devamına katkı sağlamalarına imkân veren yegâne meşrû ilişki olarak kabul edilmiştir. "(<https://islamansiklopedisi.org.tr/nikah> erişim tarihi: 07.03.2023)

İmam nikahı kıyıldıktan sonra erkek ve kadının birlikteliğini topluma ilan eder. Fakat nikahın hukuki zeminde geçerlilik kazanması için resmi nikah işlemlerinin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Günümüzde hukuki karşılığı olmayan imam nikahının Osmanlı'da resmi anlamı bulunmaktaydı. Günümüzde ritüel olarak varlığını devam ettirmektedir. (Köse, 2014: s. 101) Osmanlı'da bir dönem kadılar tarafından kıyılan imam nikahı daha sonra imamlara geçmiştir. (Apaydın, 2000: s. 375) Anadolu'da imam nikahının hangi tarihten itibaren başladığı net olarak bilinmese de Osmanlı'dan önceki dönemlerde uygulandığı bilinmektedir. (Apaydın, 2000: s. 374) İmam nikahının toplum tarafından kabul görmesi için imamlar tarafından kıyılması zaruridir. Çünkü imam dini ve hukuki hükümleri iyi bilmektedir ve toplum nezdinde kabul görmektedir. Toplumların inanç biçimlerine göre değişiklik gösterse de imam nikahı şahitlerin huzurunda ve bazı hallerde veli izni alınarak yapılmaktadır. (Apaydın, 2000: s. 373) İmam nikahı ritüelinin kuralları bölgenin kültürüne göre değişiklik göstermektedir. Bazı bölgelerde kadın veya erkeğin yerine vekil tayin edilir. Dini sorular sorulur. Kadına mehir hakkı tanınarak kadına pozitif ayrımcılık yapılır. Ritüelin tüm basamakları gerçekleştirildikten sonra nikah kıyılır.

İmam nikahında velayet (erkeğin yada kadının adına nikaha katılma ve evliliğe onay verme) uygulaması çokça tartışılmaktadır. Tartışmanın odak noktası ergenlik çağındaki kızların evliliğinde velinin yetkisinin olmasıdır. Günümüz Türkiye'sinde dini mezhebe göre evlilik akdinde velinin izni olup olmadığı değişiklik göstermektedir. Hanefi mezhebinde velinin iznine gerek olmazken, Maliki, Şafii ve Hanbeli mezheplerinde velinin iznin olmadığı evlilikler geçersiz görülmektedir. (Köse, 2014: s. 101) Bu nedenle veli denilen yetkilinin (bu genelde erkek, baba ya da aile büyüğü bir erkek oluyor) izni alındıktan sonra nikah işlemleri gerçekleştirilmektedir. Veli nikah işlemlerini nikahı kıyılan kişi adına gerçekleştirir.

Cevşen-Muska

Cevşen Farsça kökenli bir kelime olup, "bir tür zırh, savaş elbisesi" manasına gelmektedir (<http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=070463>) Cevşen koruyucu bir güç taşıdığı inancından doğmuştur ve tarihi çok eski zamanlara dayanmaktadır. İnsan bu güçlü nesneyi üzerinde taşıdığı sürece her türlü kötülükten, büyüden korunacağına inanmıştır. Bu inanç çağımıza kadar süregelmiş ve modern insanlara yayılmıştır. (Hançerlioğlu, 1975: s. 346) Cevşen muska, uğurluk, nazarlıkla aynı amaç doğrultusunda kullanılmaktadır.

İlk zamanlarda kemik parçaları, küçük taşlar gibi doğal nesnelere oluşan cevşen giderek üstünde dua yazılan kâğıt haline dönüşmüştür. Etnologlar cevşeni iki türe ayırmışlardır. Bunlardan ilki kötülüklerden korumaktadır, ikincisi iyilik getirici vazifesi görmektedir. Her iki türe günümüz dünyası içinde örnek verecek olursak nazarlık(koruyucu), Meryem ananın eli (iyilik getirici) olarak verilebilir. (Hançerlioğlu, 1975: s. 346) Cevşenin ortak kullanım amacının kazadan, beladan ve hastalıktan korumak olduğu söylenebilir. Erkeklerin askerden sağ salim dönmesi için boyunlarına asıldığı görülür.

Cevşenin diğer kullanım amaçları arasında zalim bir insan veya yöneticiden korunma, bahçeleri ve evleri zararlı hayvanlardan koruma bulunmaktadır. Ayrıca humma-sıtma, dalak hastalığı, nezle, çiçek, felç, baş, diş, göz, karın ağrısı, boğaz-boyun ağrısı gibi hastalıklara karşı, insanları, hayvanları koruma, silaha karşı, cin şerrinden, sihirden, ihtilam olmaktan, doğum sonrası ağrıdan, uykuda korkmaktan, kabir azabından korunma amacıyla kullanıldığı da görülmektedir. (Uygun, 2012: s. 220) Cevşen eski çağlardan beri birçok amaç için kullanılmıştır.

Lavy-Bruhl'in muskanın çok eski bir ritüel olduğunu şu sözlerle belirtmektedir. "Erkek ve kadınların süs olarak kullandıkları bütün eşyalar ilkin muskaydı" (Hançerlioğlu, 1975: s. 346) Lavy-Bruhl'in sözlerinden anlaşılan eski insanların alışkanlıklarını modern insanlar tarafından devam ettirildiğidir. Günümüzde boyuna veya kola takılan kolye, saat, bileklik, küpe, yüzük aynı zamanda birer muskadır. Sonuç olarak muskanın günümüze kadar farklı form ve anlamlara girerek taşındığı söylenebilir.

Kına Yakma

Kına kelimesi Arapçadan Türkçeye geçmiştir. Arapça karşılığı hınna kelimesidir. Kına beyazımsı, güzel kokulu, basit yapraklı, dikenli bir ağaç olan lawsonia inermis/spinosa L. bitkisinin çeşitli işlemler geçirilmesinin ardından elde edilmektedir. Kına'nın tarihte tıbbi ve kozmetik amaçlarla kullanıldığı görülmektedir. (<https://islamansiklopedisi.org.tr/kina>)

Anadolu'da kına yakma ritüeli oldukça yaygın bir ritüeldir. Çoğu bölgede kurban kesiminden önce kurbanlığın sırtı ve alını kınalanmaktadır. (Erginer,1997: s. 161) Kına yakma ritüelinin ölüm, askere uğurlama, sünnet, dinî bayramlar, hacı karşılaması gibi hallerde gerçekleştirildiği görülmektedir. "Anadolu'nun çeşitli yörelerinde sünnet törenlerinde sünnet olacak çocuğun avuç içine (silâh tutacağı elinin avuç içinde işaret ve baş parmaklarının iç tarafına) kına yakılır". Aynı zamanda nişan ve evlilikte kına yakma ritüeli gerçekleşir. Düğünden önce gerçekleşen kına gecesi töreni Türkiye'de, Kuzey Afrika, Mısır, Afganistan, Pakistan, Hindistan gibi ülkelerde değişik biçimlerde gerçekleşir. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kina>)

Şükriye Turan Çukurova Kına Geleneğinde Ağıt Türküler adlı çalışmasında kına yakma ritüelini üç başlık altında özetlemektedir. Bunlardan "birincisi, Allah'a kurban olacak düşüncesiyle kurbanlık koçların kınalanmak suretiyle süslenmesidir. İkincisi, askere giden gence yakılan kınadır; vatana kurban olsun anlamındadır. Kına ile süslenerek uğurlama anlamını taşır. Üçüncüsü de gelin olacak kız ile güveyiye yakılan kınadır. Bu da gelinle güveyi birbirlerine kurban olsunlar anlamındadır." (Turan, 1993: s.534)

Bu bağlamda kına yakma ritüelinde ortak noktanın kurban olduğu görülmektedir. Kurbanlık koç, asker ve gelin olacak kadın kurban edilecekleri için aynı durumdadırlar. Üçü de kendilerinden daha güçlü ve muktedir pozisyonda olan tanrıya, devlete ve kocaya kurban edilmek istenmektedir.

Sosyoekonomik Koşulların İnanç Üzerindeki Etkisi: Yoksullar için İnançın Çekiciliği

Sosyoekonomik aynı anda hem toplumsal alanı hem ekonomik alanı veya aralarındaki ilişkileri ilgilendiren kompleks bir yapıyı ifade eder. (<https://sozluk.gov.tr/>) Ayrıca sosyoekonomik kavramını gelir durumu, meslek alanı, eğitim düzeyi, bireyin bağlı bulunduğu kilise, grup veya kuruluşlar, azınlık olup olmama durumu vb. değişik faktörleri içine almaktadır. (<http://sosyoloji.com/36-sosyo-ekonomik-durum-ve-dindarlik-dindarligi-etkileyen-faktorler/1597.html>) Sosyoekonomik kavramı toplumdaki birçok faktörü içinde barındırmaktadır. Özellikle sosyoekonomik koşulların kötüleşmesiyle birlikte yoksulluk ortaya çıkmaktadır.

Bu bağlamda yoksulluk genellikle maddi kaynaklardan, bazen de kültürel kaynaklardan yoksun kalındığını belirten durumu ifade etmektedir. Sosyologlar tarafından yoksulluğun mutlak ve göreceli tanımlarını birbirinden ayırmak oldukça yaygın bir durumdur. Mutlak yoksulluk, bireyin geçimini sağlayabilmek için ihtiyaç duyduğu kaynaklardan yoksun kaldığı bir duruma işaret eder. Göreceli yoksulluk ise bir bireyin ya da grubun, toplumun diğer üyelerine kıyasla maddi kaynaklardan daha az faydalanmasını işaret etmektedir. (Marshall, 1999: s. 825) Yoksullar yaşamlarını devam ettirecek asgari koşullardan mahrum kalırlar. Böylece barınma, gıda, eğitim, sağlık gibi temel imkanlara ulaşmakta zorluk çekerler. Ancak yoksullar dine ulaşmakta zorluk çekmez, inanç ve ritüellere sınımsız bağlanabilirler.

Kimi zaman din yoksulların acısını hafifletmek, içinde buldukları kötü şartlara katlanmak ve isyan etmemeleri için gerekli görülmüştür. Ahmet Çiğdem "Yoksulluk ve Dinsellik" adlı yazısında güç odaklarının din aracılığıyla yoksulluğu yaygınlaştırdığını vurgulamaktadır. Özellikle tarikatların, vakıfların, holdinglerin, belediyelerin yoksullara yönelik çalışmalarıyla yoksulluk durumunun sürekliliğine katkıda bulunduğunu belirtir. Çiğdem şöyle ifade eder. "Dinsellik ve yoksulluk arasında, dinin dünyaya katlanma ve yoksulluktan kaynaklanan çelişkileri yumuşatma ve yatıştırma işlevini gören bir ilişki vardır, ancak bu ilişki iyi tanımlanmış

ve teodesik bir ilişki olarak konumlanamaz. Ayrıca yoksulluk durumuna, katlanmayı zorunlu kılan daha yapısal etmenler söz konusudur.” (Çiğdem, 2016: s.247) En temel noktada din çekici hale getirilerek, yoksulların kötü şartlara katlanmaları için inanç ön plana çıkarılmaktadır. Yoksullar zenginlere göre dinle daha yakın ilişki kurarlar. İbn Haldun’a göre yoksul insanlar dine ve dinî pratikleri yerine getirmeye zengin insanlara oranla daha yatkındırlar. (Haldun, 1991: s.211) Marx da yönetici sınıfın dini kullanarak çıkarlarını kolladığını, din aracılığıyla güçsüzleri ezdiğini belirtmektedir. Örneğin Hıristiyan mezhepleri, köleliğin Tanrı hukukunda yeri olduğunu ileri sürmüş, boyun eğmeyen kölelerin hem efendilerine hem de tanrıya karşı suçlu duruma düşeceklerine ilişkin öğretiler geliştirmiştir. (Giddens, 2008: s. 587) İmam Gazali ise din ve yoksulluğu daha farklı bir noktada ele alır. Ona göre yoksulluğun nefsi ve toplumu terbiye edici yanlarına önem verilmelidir. (Kafalı, 2017: s.85) Gazali yoksulluğa Marx ve Haldun’dan farklı pencereden bakarsa da temelde Gazali yoksulluğu meşrulaştırmaktadır. Çünkü insanın nefsinin terbiye etmek için mahkûm olduğu yoksulluk sürekli olarak uygulandığı için yaygınlaşmaktadır.

Durkheim’e göre dinin toplumu birleştirici etkisi bulunmaktadır. Din “ayrılmış, yasak edilmiş kutsal şeylerle ilgili inanç ve eylemlerin öyle dayanışmalı bir sistemidir ki, bu inanç ve eylemleri kabul edenleri ümmet denen tinsel (manevi) bir kamu halinde birleştirir.” (Köseihal, 1971: s.104) İnanç sadece kişi ile tanrısı arasında kalmıyor, güç odakları inancı topluma ve yoksula reva görenek kurulu düzenin bozulmamasını istemektedirler.

Din ile yoksulluk ilişkisiyle ilgili çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Yapılan araştırmalara göre Türkiye’de yoksulluk arttıkça dine olan bağlılık artmaktadır. (Kafalı, 2017: s.38) Başka bir çalışmada dini faaliyetlerin daha çok alt gelire sahip bireyler tarafından yürütüldüğünü göstermektedir. Çalışmalara göre üst gelir grubunda olanlar daha çok göze hitabeden dinî faaliyetler içerisinde yer alırken, alt gelir grubundakiler, genellikle dinin duygusal ve manevi boyutu ile meşgul olmaktadır. (Bahadır: 2010, s. 106, akt. Karayığit: 2017, s.127) Başka bir araştırmada Türkiye’de kırsal kesimde namaz, oruç gibi ibadetleri düzenli olarak yerine getirenlerin oranı kentte yaşayanlara oranla daha yüksektir. (Günay, 1999: s. 103) Bu da kırsal kesimde yaşayan insanların kentte yaşayanlara göre ibadetleri daha disiplinli bir şekilde yerine getirdiklerini göstermektedir. Yukarıda bahsi edilen sonuçlardan yola çıkarak insanların dinle ilişkisi sosyoekonomik durumuyla yakından ilgilidir. Sosyoekonomik olarak daha kötü şartlara doğru gittikçe inanç düzeyi artmaktadır.

Sosyoekonomik düzeyle suç arasında yakın ilişki bulunmaktadır. Yapılan çalışmalarda insanların gelir seviyeleri düştükçe suç işleme oranları artmakta ve gelir seviyeleri yükseldikçe suç işleme oranları azalmaktadır. Yoksulluk arttıkça insanlar isteklerini elde etmek ve geçimlerini sağlamak için suç olgusuna yönelmektedirler. Gelir durumu ve dağılımındaki dengesiz şekillenme, temel ve sosyal ihtiyaçların karşılanmasındaki yetersizlikler, fakirlik ve bunların etrafında şekillenen örgü suç olgusunun açığa çıkmasında önemli bir etken olmaktadır. Tüm verilere genel itibarıyla bakıldığında; gelir düzeyi ile suç işleme arasında ters orantılı bir ilişki mevcuttur. Yani kişilerin gelir düzeyi azaldıkça geçimlerini sağlayamadıklarından suçta olan meyilleri artmakta ve yasal olmayan yollarla geçimlerini sağlamaya çalışmaktadırlar. (Başaran, 2012: s. 50-57) Çünkü zor durumda kalan insanlar akliselim eylemlerde bulunmayıp temel ihtiyaçlarını karşılamak için suçta yönelebilir. Tam da bu noktada yoksulluk şartlarının düzeltilmesi suçun önleme noktasında faydalı olabilir.

Ezcümle inanç, yoksulluk ve suç arasında doğrusal bir ilişki biçimi bulunmaktadır. Uygun koşullar altında yoksulluğun artmasıyla birlikte inanç düzeyi artmakta ve suç unsurları ortaya çıkmaktadır.

BULGULAR VE ANALİZ

Filmin Künyesi

Yapım: Yeşilçam Filmcilik/ Yönetmen: Atif Yılmaz / Senaryo: Başar Sabuncu/ Müzik: Yalçın Tura/ Görüntü Yönetmeni: İzzet Akay/ Kurgu: Özdemir Arıtan/ Sanat Yönetmeni: Balkan Naci İslimyeli/ Oyuncular: Tarık Akan, Necla Nazır, Yaman Okay, Erol Keskin, Celile Toyon, Çetin İpekkaya, Gökhan Mete, Tuncer Necmioğlu/ Süre: 76 dk./ 35 mm/ 1.33:1/Renkli

Filmin Özeti

Film, oğlunu Allah'a kurban eden Müslüm (Tarık Akan) ile eşi Gülbahar'ın (Necla Nazır) öyküsüdür. Müslüm, kaçırdığı Gülbahar'la evlenip bir kasabaya yerleşir. Yoksul bir yaşam süren bu iki kişilik ailenin bir oğulları olur. Müslüm biraz daha para kazanabilmek için toprak işçisi olarak Çukurova'ya çalışmaya gider. Ve birlikte çalıştığı işçilerden birinin altını çalınır. Müslüm hırsız olarak suçlanıp tutuklanır. Müslüm, dini inançlarına bağlı bir içyapıya sahip olduğundan, eğer bu iftiradan kurtulup kendini temize çıkarırsa ilk doğacak erkek çocuğunu Allah'a adak edeceğine söz verir. Ve bir süre sonra gerçek suçlu bulunur. Müslüm köyüne döndüğünde karısı Gülbahar'ı hamile bulur. Ve çocuk doğduktan sonra Müslüm adağını hatırlar. Her

geçen gün yoksulluk giderek artar, oğlu hastalanır, köyde kuraklık çıkar. Ve tüm bu felaketlerin adağını yerine getirmede için ortaya çıktığına inanır. Müslüm, Hz. İbrahim'in kıssasından esinlenerek 2,5 aylık oğlunu Allah'a kurban ederek adağını yerine getirir.

Ritüellerin Kullanımı Açısından Adak Filminin Analizi

Ritüeller ilk sahneden itibaren filmde kullanılmaya başlanır. Filmde hem Müslüm'ün hem de Müslüm'ün içinde yaşadığı toplumun inançlı olduğunu gösteren birçok sahne bulunmaktadır. Bu inanç yapısının Müslüm'ün adak eylemini gerçekleştirmesinde rolü önemlidir. Çünkü Müslüm oğlunu kurban ederken, Hz. İbrahim'in oğlunu Allah'a kurban etmesinden etkilenmiştir. Ona göre Allah'a yakın olmak tıpkı Hz. İbrahim gibi olmaktadır.

İlk sahnede koç üzerinden kına yakma ritüeli gerçekleşir. Koçların boynunda mavi ve kırmızı renkli boncukların asıldığı görülür. (Görsel 1) Koçun kafasının yan taraflarında ise kırmızı renkli süsler asılmıştır. Bir el koçun boynuzlarını kınalamaktadır. Türkiye'de çoğu bölgede kurban kesiminden önce kurbanlık kınalanmaktadır. (Erginer, 1997: s. 161) Burada amaç kurbanlığı (koyun, koç vs.) kurban hazırlamaktır.

Görsel 1. Kına Yakma

Kaynak: <https://www.youtube.com/watch?v=GEEdgYkyO53Y> Erişim tarihi: 31.03.2023

Bu sahnedeki gibi koçun tıpkı bir insan gibi süslenmesi değerli bir varlığın kurban edileceği anlamına gelmektedir. Koç insan ile özdeşleştirilmek istenmektedir. Çünkü koç, Hz. İbrahim'in oğlu olan İsmail'i kurban etmekten kurtarıp kendini feda eden kahramandır. Müslümanların kurban ritüelini gerçekleştirdiği kutsal bir varlıktır. Bu nedenle koç boncuklarla süslenerek değerli bir varlık olduğu gösterilir, koça kına yakılarak kurban için hazır hale getirilir.

Bu sahnenin akabindeki sahnede koyunlar ve koçlar sokakta geçerken, çardakta bir dede dizinin dibinde oturan erkek torununa Hz. İbrahim kıssasından söz eder. (Görsel 2) Dede coşkulu bir şekilde Hz. İbrahim kıssasını simgeleyen (Hz. İbrahim, oğlu İsmail, melek ve koçun olduğu) duvardaki resmi işaret ederek "bu bayram tek mil İslam dünyasından meleklik alemi de dahil Allahuekber sedalarıyla... tevhit şimşekleri çaktıran müminlerin bayramıdır. Bu bayramın bayram oluşu şöyle ki, oğlu bir yaşına girdiğinde vahyi ilahi gelir İbrahim aleyhi selama..." sözlerini sarf eder. (Görsel 3) Dede bu sözleriyle Kurban Bayramının önemini ve Hz. İbrahim'in kıssasından bahsederek Hz. İbrahim'in oğlunu Allah'tan gelen vahyi ile kurban etmek istediğini övgülerle anlatır. Dede, Müslüm'le aynı köyde yaşayan, söylemlerine değer verilen bir insandır. Dede'nin kurbanla ilgili bu söylemleri bazı insanları insan kurbanına yönlendirebilir. İnsan kurbanı çağımızda nadir görülse de kalıntıları eski çağlardan günümüze sözlerle, geleneklerle, inançla taşınmış olabilir. Bu nedenle akliselim olmayan bir Hz. İbrahim kıssası yorumu insan kurbanına yol açabilir.

Görsel 2. Kurban

Görsel 3. Hz. İbrahim kurban temsili

Kaynak: <https://www.youtube.com/watch?v=GEEdgYkyO53Y> Erişim tarihi: 31.03.2023

Atıf Yılmaz filmin bu sahnesinde Hz. İbrahim'in kıssasını temsil eden resmin aynısını canlandırır. Filmde sadece Cebrail melek eksiktir. Dede (baba olarak görülebilir) ve dizinin dibinde oturan erkek çocuk resimdeki Hz. İbrahim ve oğlu İsmail'i temsil eder. Sokakta geçen koçlar resimdeki koçu temsil eder. Resimde görülen bıçak ise filmin birçok sahnesinde görülür. Nikâhta Gülbahar'ın eline konularak büyülerin bozulması amaçlanır. Başka bir sahnelerde Müslüm memur ailenin koyununu bıçakla keser. Aynı zamanda bıçak

Müslüm'ün oğlunu adak ederken kullandığı araçtır. Geleneksel toplumlarda bıçağa savunma ve eylem gerçekleştirme aracı olarak çokça ihtiyaç duyulur. Yılmaz bu sahneyle Müslüm'ün oğlunu kurban etmesinin genel fotoğrafını çeker ve Müslüm'ün oğlunu adak etmesine giden yolun taşlarını döşemeye başlar.

Filmde İbrahim kıssasının ve kurbanın görüldüğü başka bir sahne daha vardır. Bu sahnede de Görsel 2-3'e benzer olarak Müslüm yine sokakta koyunların geçtiğini görür, sonra evinde eşi Gülbahar'a İbrahim kıssasını kitaptan okur. (Görsel 4) Yukardaki sahnede ise sokakta koyunlar geçmişti, sonra dede İbrahim'in kıssasını ifade eden resmi işaret ederek İbrahim kıssasından söz etmişti.

Görsel 4. Müslüm Hz. İbrahim Kıssasını Okurken

Kaynak: <https://www.youtube.com/watch?v=GEEdgYkyO53Y> Erişim tarihi: 31.03.2023

Bu sahneden Müslüm kitaptan adak ritüelini pekiştiren bölümleri okur: “bu bayramın hikmeti şöyle ki; İbrahim aleyhi selam bıçağı çocuğun boğazına üç kez çaldığında da bıçak kesmiyor, taşa çalıyor, taşı kesiyor. Bunun üzerine bıçak dile geliyor ya İbrahim niye böyle yaparsın beni üzersin, onun üzerine Cebrail geliyor gökten Cebrail koçu getirdiğinde de...”

Yönetmen iki sahnede de benzer şekilde Hz. İbrahim'in oğlunu kurban etmesini anlatarak, kurbanı filmin merkezine koymaktadır. Aynı zamanda yönetmen Müslüm'ün küçük oğlunu kurban ederken, İbrahim'in eyleminden etkilendiğini anlatmak istemektedir. İbrahim, Allah'ın emri ile kurbanı gerçekleştirdiğinden dolayı ve peygamber olduğu için istese bile elindeki bıçak oğlu İsmail'i kesmez. Acaba Müslüm de kendisini Hz. İbrahim'e mi benzetti? Allah için niyet ederek, oğlunun boynuna bıçağı attığında bıçak dile gelip kesmeye bilir mi? Sonuçta Müslüm de İbrahim gibi sınıksız Allah'ına bağlıdır?

Bu sahneden sonra bir kurban kesme ritüeli daha gerçekleşir. Müslüm yanında çalıştığı memur ailenin koyunun gözlerini siyah bezle bağlar, sonra koyunu yere yatırarak boynuna bıçağı defalarca sürter, en son koyunun kafası kesilerek kurban ritüeli gerçekleşir. Kadın bu görüntülere dayanamayıp kafasını başka tarafa çeker.

Yukarıda söz edildiği gibi filmde pek çok ritüel görülmektedir. Cevşen ve muska da filmde görülen ritüellerden biridir. Bu ritüelde ihtiyar bir dede hasta torunun başını iki elinin arasına alarak dua okuyup üfler. Daha sonra yatağa uzanmış çocuğun başını kaldırarak, boynuna cevşen asar. (Görsel 5)

Görsel 5. Cevşen-Muska

Kaynak: <https://www.youtube.com/watch?v=GEEdgYkyO53Y> Erişim tarihi: 31.03.2023

Cevşen ritüelini gerçekleştirmedeki amaç kişinin büyüden, kötülükten, nazardan ve hastalıktan korunmasıdır. (Hançerlioğlu, 1975: s. 346) Bu sahnede cevşenin boyuna takılmasının nedeni çocuğun hastalıktan kurtulmasıdır. Görüldüğü üzere Müslüm'ün içinde bulunduğu toplum problemleri çözmek için tıbbi veya bilimi tercih etmemektedir. Çareyi ritüellerde veya doğaüstü güçlerde aramaktadır. Müslüm de tıpkı içinde yaşadığı toplum gibi karşısına çıkan problemleri (hastalık, kötülük, kuraklık vs.) akıl yoluyla değil, ritüellere başvurarak çözmektedir.

Filmde görülen bir diğer ritüel de imam nikahıdır. Müslüm sevdiği kadın olan Gülbahar'la evlenmek ister. Ancak Gülbahar'ın anne ve babası Müslüm'ün yoksul ve kimsesiz olduğunu öne sürülerek evlenmelerine izin vermez. Bunun üzerine Müslüm evlenmek için Gülbahar'ı kaçıtır. Birbirlerine kavuşmak için önlerindeki engelleri kaldırır. Fakat ikisinin karı koca olması için imam nikahlarının kısılanması gerekmektedir. Nikahı kıymak üzere eve imam gelir. İmam, nikahı kıymadan önce Gülbahar'ın yanına gelir. Yerine nikaha katılacak

kişiyi vekaletini vermesini şu sözlerle ister. “Kızım dini nikahını kıymak için Ahmet oğlu Tenhan’ın şahitler huzurunda yerine vekil tayin etin mi?” Gülbahar da “ettim” diyerek yerine nikaha katılacak kişiyi onaylar. Müslüm de başka birine vekaletini verir. Böylece Müslüm ve Gülbahar olmadan imam nikahları kıyılmaya başlanır. (Görsel 7)

Görsel 6. İmam Nikahı

Görsel 7. İmam Nikahı

Kaynak: <https://www.youtube.com/watch?v=GEEdgYkyO53Y> Erişim tarihi: 31.03.2023

Gülbahar bir kadınla birlikte bir odadadır. Müslüm evin dış kapısının önündedir. İmam ve vekiller ise nikahı kıymak üzere başka bir odadadırlar. Nikah kıyılmadan önce gelinlik giymiş Gülbahar’ın başının üzerine Kuran-ı Kerim bırakılır. “Kötü laf diyenin ağzı dili kitlensin” denilerek Gülbahar’ın dişlerinin arasına anahtar konulur. “Büyüler bozulsun” denilerek eline bıçak tutuşturulur. (Görsel 6) Diğer taraftan imam bir mendili düğümleyip önüne koyarak nikahı kıymaya başlar. İmam dualar okur, Gülbahar için toplam üç bin lira mehir hakkı ister. Şahitlerin onayı ile nikah kıyılır. İmam en sonunda bağladığı mendili çözüp nikahı bitirir. Mehir “erkeğin evlenirken eşine verdiği veya vermeyi taahhüt ettiği para veya başka bir mala verilen isimdir. Kur’an-ı Kerim’de, evlenen erkeğin kadına mehir vermek zorunda olduğu ve bunu zorla geri almasının caiz olmadığı konusunda ayetler bulunmaktadır. (<https://kurul.diyaret.gov.tr/Cevap-Ara/808/mehir-ne-demektir>) Mehir İslam dini tarafından evlenecek kadınlara tanınan pozitif ayrıcalıktır. Mehir sayesinde kadın ekonomik olarak avantajlı hale getirilir.

Nikahta yapılan ritüellerin amacı yeni evlenen Müslüm ve Gülbahar’ı kötülüklerden, nazardan, büyüden korumak ve sapaşğlam bir birlikteliklerinin olmasını sağlamaktır. Kutsal kitap Kuran sayesinde Allah ömür boyu yanlarında olacak, böylece Allah’ın koruması altında kalacaklardır. Gülbahar’ın ağzına konulan anahtar onları nazardan, iftiradan koruyacak, ele konulan bıçak ise caydırıcı etki sağlayarak büyüleri engelleyecektir. Burada görüldüğü üzere kutsal dinin simgesi Kuran ile eski inanışları temsil eden ritüeller (büyü, nazar) bir aradadırlar. Eski toplumlara ait ritüellerin her şart ve durumda kaybolmadan, din ile birliktelik sağlayarak günümüz toplumunun yaşam kodları içerisinde kendisine yer buldukları görülmektedir. Müslüm’ün içinde yaşadığı toplum bu şekilde eski geleneklerden kopmadan yaşamını sürdürmektedir. Toplumun içindeki bu ritüel-inanç karışımı kodlar Müslüm’ün inancına ve dünyaya bakışına etki ederek, insan kurbanı gibi eski çağlara ait ritüeli uygulamasına sebep olabilmektedir.

Toplumun inanç yapısı insanların inanışlarını etkilemektedir. Müslüm de içinde yaşadığı toplumun inancından, kültüründen etkilenmiştir. Görseldeki ev Gülbahar’ın babasının evidir. (Görsel 8) Görselde caminin kubbesi ve iki minare görülür. Minarenin hemen altında dini temsil eden Arapça yazılar bulunur. Yeşil resmin geneline hakimdir. Yeşil, İslam dini için oldukça önemlidir. Pencerenin üzerinde bulunan kuş Fil süresinde ismi geçen ve Kabe’yi koruyan eabil kuşlarını ifade etmektedir. (<https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/F%C3%AEl-suresi/6189/1-5-ayet-tefsiri>) Sonuç olarak görselin tamamı İslam’a dair temsilleri barındırmaktadır. Bu da Müslüm’ün eşi Gülbahar’ın ailesinin inancını ve Müslüm’ün içinde yaşadığı toplumun inancını göstermektedir.

Görsel 8. Gülbahar’ın babasının evi

Kaynak: <https://www.youtube.com/watch?v=GEEdgYkyO53Y> Erişim tarihi: 31.03.2023

Atf Yılmaz filmin yetmiş altı dakikalık süresi içerisinde uzun uzun dini nikah, sünnet, dua, namaz, yağmur duası ritüellerini gösterirken, belgeci bir yaklaşımla kurmaca bir film oluşturmayı özellikle istemiştir. Sansür kuruluna sunulan ilk senaryodan hemen pek az değişiklik yaparak filmi tamamlamıştır. Bu ritüel atmosferini oluştururken filmin sanat yönetmeni ressam Balkan Naci İslimyeli'den de bahsetmek gerekir. Resminde doğu toplumlarının ritüellerini, çağdaş batı resmi tarzında ve fantastik öğeler de içeren figüratif bir tarzda resmeden İslimyeli, Antakya'nın Reyhanlı ilçesi ve köylerinde yapılan çekimlerde de duvar resimleri, evin ve kapının canlı renkli boyası, dini figürler, işlemeli seccade, parlak çiçekli yastık yorgan ve döşek örtüleri ile renkli bir Müslim evi atmosferi oluşturmuştur. Fakirliğin ve dini dogmaların etkisindeki saf ve temiz imanlı Müslim'in özellikle evinin içi filmin sert mesajına tezat oluşturacak şekilde renkli ve bu renkler etkisiyle de hayat dolu görülmektedir. Evin kapısına çizilmiş kuş, çanakta hayat ağacı, cami ve hacdan gelenler için Arapça dua yazısı İslam dinini de ifade eder yeşil rengiyle tasvir edilmiştir. Kuş dini simgelemede göklerde dolaşan Allah'tan başka kimsenin bilmediği nurdan yaratılmış melekleri hatırlattığı için sevilir ve sayılır. Camilere de kolaylıkla giren kuşlardır. Ayrıca kuş, ayağı yere değmeden dolaşma gibi tabiatüstü bir güce sahip olduğu için de insanlarda göklere çekilme düşüncesini de uyandırır. (Aksel: 2010, s. 60)

Müslüm'ün inançlı olduğu gösteren bir diğer sahne şöyle gerçekleşir. Müslüm evlenmek için Gülbahar'ı kaçıtır. Ancak Müslüm yoksuldur ve para kazanmak için işe ihtiyacı vardır. Müslüm'ün arkadaşı (Yaman Okay), Müslüm'e "pamuk zamanına kadar burada iş ara, artık nerede ekmek kapısı bulursan" sözlerini söyler. Buna karşılık Müslüm "Allah'ın rızkı tükenmez" cevabını vererek, inançlı bir insan olduğunu, rızk dahil her şeyin Allah'tan geldiğini belirtir. Bu sahne Müslüm'ün Allah'a, dine ve dünyaya bakış açısını göstermesi açısından oldukça önemlidir. Müslüm günlük hayata meydana gelen en küçük olayları bile tanrıdan bilmektedir. İnsan aklının dünyadaki herhangi bir şeye etkisinin olduğunu düşünmemektedir. Oğlunu adak ederken de insanın olmadığı, sadece Allah'ın olduğu bir dünyaya inandığı için eylemi gerçekleştirmektedir.

Film ilerledikçe Müslüm'ün Allah inancı farklı sahnelerde yeniden gösterilmeye devam eder. Gülbahar hamiledir, doğum yapmasına az kalmıştır. Müslüm'ün işçi olarak yanında çalıştığı kadın Müslüm'e "doğum ne zaman" sorusunu sorar. Müslüm "bir haftaya kadar inşallah" der. Bunun üzerine kadın "bana bak, hastaneyi götürmeyi ihmal etme, öyle ebeyle mebeyle olmaz" der. Müslüm "Allah verir, Allah alır" sözlerini söyler. Önceki sahnede olduğu gibi bu sahnede de Müslüm kendisini Allah'a teslim etmiş, olup biten her şeyin Allah'ın rızası ve izniyle olacağına inanır.

Müslüm'ün film boyunca birçok sahnede abdest alıp namaz kıldığı görülür. Tüm bu sahneler Müslüm'ün inançlı bir Müslüman olduğunun altını çizmek için sık sık tekrarlanmıştır. (Görsel 9) Müslüm ile Gülbahar'ın imam nikahı kıyılır. Müslüm abdest alıp namaz kıldıktan sonra Gülbahar'la ilişkiye girer. Müslüm abdest alıp namaz kılarken Gülbahar gelinlik elbiseleriyle görülür. Hatta Gülbahar gelinlikli haliyle Müslüm'ün abdest alması için eline su döker. Bu durumda Müslüm'ün inançlı bir insan olduğunu göstermektedir.

Görsel 9. Müslüm namaz kılar.

Kaynak: <https://www.youtube.com/watch?v=GEgYkyO53Y> Erişim tarihi: 31.03.2023

Müslüm'ün adak eylemini gerçekleştirmesindeki en önemli faktörlerden biri yoksulluktur. Müslüm film boyunca yoksullukla boğuşur. Düzenli bir iş bulamadığı için ailesinin geçimini sağlayamaz, sürekli iş aramakla meşgul olur, birçok problemle karşı karşıya gelir. Karşısına çıkan her sorun onu daha büyük bir sorunun içine sokar, böylece adağa bir adım daha yaklaştırır. Belki zengin bir insan olsa oğlunu adak etmeyecekti. Yoksul bir ailenin üyesi olması, içinde yaşadığı toplumun destek sunmaması Müslüm'ü çaresiz bırakmıştır.

Toplumun kurduğu acımasız sistem zayıf olana Müslüm'e hayat hakkı tanımamıştır. Müslüm, Gülbahar ile evlenmek istediği zaman işsiz ve kimsesi olmadığı için Gülbahar'la evlenmesi izin verilmez. Gülbahar'ın babası alıp satılan bir mal gibi Gülbahar için başlık parası ister. Müslüm'ün verecek parası yoktur. Tek çare Gülbahar'ı kaçırmaktır. Müslüm, Gülbahar'ı kaçıtır. Müslüm'ün amansız çilesi de bundan sonra başlar.

Gülbahar ile hayatını birleştiren Müslüm iş arayışına girer. Müslüm kum ocağında acımasız bir patronun eline düşer. Patron karpuzunu yerken, Müslüm arabaya kum doldurur. O sırada patron Müslüm'e "aferin her daim şükretmeli, varlıkta yaratandan yokluk da yaratandan" diyerek yoksullar için tek çarenin inanç olduğunu söyler. Bu sahnelerde gördüğü gibi acımasız kapitalist düzen aileden başlayarak toplumun her aşamasına yayılır. Yoksullara reva görülen tek şey Allah'a inanmalarıdır. Böylece hallerine şükredip köle gibi düşük ücretle çalışmaları, hak aramaları istenmektedir.

Müslüm çeşitli işlerde çalışsa da bir türlü ailesinin ihtiyaçlarını karşılayacak parayı bulamaz. Son çare olarak Çukurova'ya tarım işçisi olarak çalışmaya gitmektir. En büyük ümidi burada para kazanıp refaha kavuşmaktır. Müslüm bir süre çalıştıktan sonra bir adamın parası çalındığı için iftiraya uğrar. Bunun üzerine Müslüm hırsızlık suçuyla hapisaneye girer. Hapishanede işkence görür. Müslüm'ün hapishaneden çıkıp çıkmayacağı belli değildir. Dünya adaletsizliğiyle Müslüm'ün üzerine çökmüştür. Çaresiz kalan Müslüm en zayıf hali olan tam bu aşamada adağını adar. "Bundan sonra bir oğlum daha olursa... "diyerek ve devamındaki sahnelerde mahpustan kurtulduğu taktirde oğlunu Allah için adak edeceğini belirtir. Zor bir durumun içinden kurtulmak için değerli varlıklar Allah'a adanır. (Örnek, 1973: s.11). Müslüm içine düştüğü beladan kurtulmak en değerli varlığı olan oğlunu adak eder. Görüldüğü gibi Müslüm'ün oğlunu adak etmesindeki en önemli faktörlerden biri yoksulluk ve adil olamayan dünya düzenidir. Müslüm yoksul olduğu için Çukurova'ya gelmiş, burada iftiraya uğrayarak hapishaneye düşmüş, tüm bunlara dayanamadığı için adağını adamıştır. Yoksulluk Müslüm'ü adağın pençesine adım adım sürüklemiştir.

Müslüm hapishanede gördüğü işkenceye rağmen dini inancının gereklerini yerine getirmeyi ihmal etmez. Ezan okunduktan sonra su olmadığı halde abdestini alır. Daha sonra namazını kılıp adağını adar. Yani Müslüm adağını namaz sonrası, dini duyguların en yoğun olduğu bir zaman diliminde adar. Hapishane hayatının zorluğu ve yalnızlık, Müslüm'ün hapishanede Allah'tan başka sığınacağı kimsesinin olmaması ve Müslüm'ün yoğun dini inancı adağı adamasına neden olmuştur. Bu sahne filmin en önemli sahnelerinden birisidir. Müslüm'ü adağa götüren süreç başlamış olur.

Müslüm mahpustan çıktıktan sonra köyüne döner. Eşi Gülbahar doğum yapmak üzeredir. Müslüm doğacak çocuğunun erkek olmasını hiç istemez. Çünkü erkek olursa Allah'a adak etmesi gerekmektedir. Çocuğunun kız olması için Allah'a yalvarır. Fakat Gülbahar doğum yapar, erkek çocuk dünyaya getirir. O sırada köyde büyük bir kuraklık başlar. İmam bir sohbete Allah'a ahde vade göstermeyenlerin yüzünden kuraklığın olduğunu söyler. Müslüm kuraklığın sebebi olarak kendisini görür. Çünkü oğlunu adak etmemiştir. Müslüm çaresiz bir şekilde kuraklığın son bulması için imamı yağmur duasına çıkmaya ikna eder. Köy halkı hep birlikte yağmur duasına çıkar.

Görsel 10. Yağmur Duası

Kaynak: <https://www.youtube.com/watch?v=GEEdgYkyO53Y> Erişim tarihi: 31.03.2023

İmam en önde durarak elindeki bıçağı havaya kaldırır, köy halkı arkasına dizilir. (Görsel 10) Hep bir ağızdan dua okurlar. Bu şekilde köyün dışına doğru yürürler. Sonra dururlar. İmam halka dönüp dualar okur, sonra hep birlikte namaz kılarlar. Namazı sadece erkekler kılar, kadınlar arkaya dizilip onları izler. Bu eylemlerden sonra yağmur duası biter.

Yağmur duası çözüm olmaz. Kuraklık devam eder. Hemen ardında Müslüm'ün büyük oğlu İsmail hastalanır. İsmail'in hastalıktan kurtulması için kurşun dökme ritüeli gerçekleşir. Kurşun dökme hastalıktan, kötülükten ve nazardan korunmak için uygulanan bir ritüeldir. (Görsel 11)

Görsel 11. Kurşun Dökme

Kaynak: <https://www.youtube.com/watch?v=GEEdgYkyO53Y> Erişim tarihi: 31.03.2023

Kurşun dökme şöyle uygulanır: İsmail'in başının üzerine tepsi koyulur. Tepsinin etrafına ekmek ve başka birkaç eşya bırakılır. Tepsinin tam ortasında içinde su bulunan kabin içine kurşun dökülür. Bu şekilde kurşun dökme ritüeli sonlanır. Kurşun dökmenin tedavi edici gücüne inanılır. Yaşlı kadın Müslüm'e oğlu için "iyi olacak inşallah, tasalanma" der. Müslüm kendini suçlu hisseder. Adağını yerine getirmediği için başına tüm felaketlerin geldiğini, köy halkı ile birlikte oğlunun Allah tarafından cezalandırıldığını düşünür. Gökyüzüne bakarak "o(oğlu) da mı benim günahımı çekiyor, teknil köy halkıyla birlikte" diye söyler.

Önce kuraklık sonra İsmail'in hastalanması... Müslüm çözüm bulmak için ritüelden ritüele sürüklenir. Müslüm adım adım adağını gerçekleştirmeye doğru gider. Müslüm'ün adağını yerine getirmesi için bir dizi olay gerçekleşir. Bunlardan birincisi, imam içinde Müslüm'ün de olduğu köy halkına vaaz verir. Bu vaazda şunları söyler:

"evladınız, malınız, mülkümüz bizi Allah korkusundan mahrum etmesin. Her ahdinize vefa ediniz. Emir, yasak ve bilhassa adaktan her vacibe riayet ediniz. Ve biliniz ki bir günahkâr teknil bir köyü kirletir, Allah'ın gazabına layık görür. Ama ne zaman o nadim olur, ahidini yerine getirir ve tövbe eder, o zaman Allah bağışlar."

İmam Müslüm'ün verdiği adaktan haberi olmadan, açıkça Müslüm'e oğlunu Allah'a adak etmesini söylemektedir. İkinci olayda Gülbahar'ın babası Müslüm'ü suçlar. İçinde buldukları yoksulluğu ve Müslüm'ün bu yoksulluğun sebebi olduğunu dile getir. Üçüncü olayda ise Gülbahar ve Müslüm tartışır. Gülbahar, Müslüm'ün yüzüne yoksulluklarının ve başlarına gelen tüm felaketlerin sorumlusunun olduğunu söyler. Buna karşılık Müslüm "Günahı vebali bir benim boynuma mı?" der. Gülbahar buna karşılık "evet, senin boynuna ya" der. Dünyada en güvendiği insan bile Müslüm'ü suçlamıştır. Yaşananların ardında Müslüm'e kalan tek çıkış kapısı adağını gerçekleştirmektir.

Yani köy halkı, yoksulluk, oğlunun hastalanması, kuraklık, Gülbahar'ın suçlamaları, imamın söylemleri ve inançlı bir insan olan Müslüm'ün inanç dünyası hep bir ağızdan Müslüm'ün oğlunu Allah'a adak etmesi için birlik olurlar. Müslüm de direnmeyi bırakıp adağını gerçekleştirir, oğlunu Allah için kurban eder. Müslüm'ün oğlunu kurban ederken ki davranışıyla memurun koyununu kurban ederken ki davranışı birbirine oldukça benzerdir. Müslüm koyunu kurban ederken koyunun gözlerini siyah bezle bağlar, koyunu yere yatırır, bıçağı defalarca boynuna sürter. Oğlunu da kurban ederken aynı şekilde oğlunun gözlerini siyah bezle bağlar, oğlunu yere yatırır, bıçağı gırtlığına defalarca sürter. Sonuçta yönetmen eylemin tamamını göstermese de Gülbahar'ın tepkisinden Müslüm'ün oğlunu kurban ettiği anlaşılır.

Müslüm'ün inançlı bir insan olduğunu gösteren başka bir sahnede, oğlu doğar doğmaz kucağına alır, kulağına ezan okur. Daha sonra oğlunun kulağına ismini okur.

Yukarda görüldüğü üzere Müslüm oldukça inançlı bir insandır. Hangi şartlar altında olursa olsun inancının gereklerini yerine getirmeyi ihmal etmemekte, her zaman Allah'a sığınmaktadır. Müslüm'ün yaşadığı zorluklar, çetin ekonomik ve hayat şartları, toplum ve devlet tarafından herhangi bir destek görmemesi, üstüne çeşitli şiddet biçimlerine maruz kalması ona inançtan başka seçenek bırakmamıştır. İnanıcı ne söylerse herhangi bir akıl süzgecinden geçirmeden gereğini yapmıştır. Tıpkı kutsal dinlerin Hz. İbrahim'in oğlunu Allah yolunda kurban ettiğini övmesinin ardından Müslüm'ün bıçağı eline alıp oğlunu kesmesi gibi. Müslüm kendisini Hz. İbrahim'in yerine koyduğu görülmektedir. Oğlunu Allah'a kurban ederken ki motivasyon kaynağı Hz. İbrahim kıssasıydı. Belki de Müslüm oğlunu tam kurban edeceği sırada Cebrail'in ortaya çıkıp bıçağı elinden almasını bekliyordu.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Atıf Yılmaz Senaryo Denetim Komisyonuna verdiği dosyanın başında filmi yapma gerekçesini; "Biz bu senaryoda, cinayetin gerçek nedenlerini, anatomisini araştırmaya, çözmeye çalıştık. amacımız, ülkemizin geri

kalmış yörelerinde yaşayan ve hala cehaletle, batıl inançlarla melül olan, yurttaşlarımızı aydınlatmak, onlara doğru yolu göstermektir. Sinemanın sadece ticari bir meta olmadığına bilincinde olarak, bu güç ama ülkemiz için yararlı olduğuna inandığımız çalışmayı yaptık.’ cümleleriyle ifade etmektedir.

Adak filmi senaryo ve film denetim süreçlerinden geçmiş ve izlediğimiz kopyadan bazı sahneler çıkarılmıştır. Özellikle Müslüm’in hücrede yerinden kalkmadan namaz kıldığı sahne sansürlenmiş falaka sahnesi yüzünden tam anlaşılmamaktadır. 1981/14, Dosya No: 91134/372 nolu denetim Kurulu belgesinde; ‘ “Adı geçen filmin birinci makarasının son kısmında bir dakika süreli iki polis memuru tarafından sanık artistin falakaya tabi tutulma sahnesi ile üç dakika süreli nezarethanedeki sahnesi olmak üzere dört dakika süreli bir kısmın çıkarılmasına’ kararıyla, ayaklarının tutmamasına sebep olan duruma hareketsizliğin değil, filminden kesilen falakanın sebebiyle tabanlarını yere basamaması olduğu anlaşılmaktadır.

Sosyoekonomik koşulların kötüleşmesi sonucunda yoksulluğun olduğu görülmektedir. Yoksulluğun arttığı, aklın devre dışı kaldığı, ritüel ve inancın mutlak söz sahibi olduğu bir ortamda, suç olarak adlandırılan insan kurbanı ortaya çıkabilmektedir. Günümüz dünyasında meydana gelmiş olan insan kurbanı birçok parametrenin bir araya gelmesi sonucunda ortaya çıktığı tespit edilmiştir.

Yapılan çalışmanın neticesinde Müslüm Koca’nın oğlunu adak etmesinde üç temel parametrenin öne çıktığı görülmüştür. Birincisi ritüeller, ikincisi karakterin ve toplumun inancı, üçüncüsü sosyoekonomik koşullardır. Bu parametrelerin hiçbiri tek başına adağa neden olmazken, hepsinin bir araya gelmesi adağı ortaya çıkardığı düşünülmektedir.

Buradan yola çıkarak Müslüm karakterinin yeni doğan oğlunu adak adaması sürecini iki aşamaya ayırmak mümkündür. Birinci aşamada, Müslüm’ün hapishaneye düştükten sonra, çaresiz bir şekilde adak adamasıdır. Atıf Yılmaz, Müslüm’ün oğlunu kurban etmesinin çıkış noktasını Hz. İbrahim kıssası olarak göstermektedir. Başta imam olmak üzere toplumun diğer üyeleri sürekli olarak İbrahim’in oğlunu kurban etmesini övgüyle söz eder. Bunun yanında Müslüm ağır yoksulluk şartları altında bulunmaktadır. İşverenler tarafından emeği sömürülme, devletin adalet düzeni iftira sonrası hapishaneye girmesine rıza göstermektedir. Ezcümle Müslüm’ün hapishaneye düşmesi, ağır yoksulluk şartları, bilinçaltında sürekli olarak dönen Hz. İbrahim kıssası ve Müslüm’ün inanç dünyası adağı adamasına sebep olmuştur.

İkinci aşama Müslüm hapishaneden çıkıp köyüne döndükten sonra adağını yerine getirmesidir. Müslüm köye döndükten sonra kuraklık başlar, Müslüm’ün büyük oğlu hastalanır, yoksulluk iyice kendisini gösterir, Gülbahar ve babası Müslüm’ü suçlar, imam ahde vefa göstermeyenlerin yüzünden Allah’ın köyü cezalandırdığını söyler. Bunların üzerine Müslüm tüm olan bitenin sorumlusu olarak kendisini görür. Çünkü sınıksız bağlı olduğu Allah’ına verdiği sözü tutmamıştır. Adağını yerine getirmediği için Allah’ın köyü cezalandırdığını düşünür. İnancının gereğini çaresiz bir şekilde yerine getirerek, küçük oğlunu Allah’a kurban eder.

Görüldüğü gibi Müslüm oğlunu adak etme aşamasına adım adım getirilmiştir. Müslüm’ün çevresindeki herkes ele ele vererek Müslüm’ün oğlunu öldürmesine yardımcı olmuştur. Müslüm’ün en yakınında olan Gülbahar’dan dini temsil eden imama, küçük kum ocağının patronundan Çukurova’daki işverene, toplumun ritüellerinden inancına kadar herkes birlik olmuştur. Tabii Müslüm’ün saf dini inancı da bu birlikteliğe destek olmuştur. Müslüm Allah’a o kadar bağlıydı ki en ağır koşullarda dahi inancının gerekleri yerine getirmiştir. Belki de Müslüm kendisini Hz. İbrahim’e benzeterek oğlunu kurban ettiği sırada Cebrail’in ortaya çıkıp bıçağı elinden alacağını düşünmüştür. Ancak Cebrail ortaya çıkmamış, Allah’ın mucizesi gerçekleşmemiş, Müslüm oğlunu kurbanlık koyun gibi kesmişti.

Filmin genelinde bakıldığında karakterin en çaresiz ve güçsüz olduğu iki zaman diliminden birinde adağını adadığı, diğerinde ise adağını gerçekleştirdiği görülmektedir. Aslında Müslüm oğlunu öldürmeden önce çevre tarafından sefil bir hale sokulmuştur. Bu durumda Müslüm karakterine katil demeden önce içinde bulunduğu durumun görülmesi gerektiğini göstermiştir. Çünkü Müslüm’e sefil duruma sokan yukarıda ifade edilen toplumsal, ekonomik ve inanç gibi çevresel koşullardır.

Müslüm’ün uygulamış olduğu insan kurbanı sadece Müslüm’e özgü bir durum olarak görülse de insan kurbanının tarihinin oldukça eski olduğu bilinmektedir. Gerek ilkel toplumlarda gerekse kutsal dinlerde insan kurbanı görülmektedir. İlkel toplumlardaki insan kurbanı ritüeli ile kutsal dinlerdeki insan kurbanı inancı (İbrahim Kıssası) birliktelik sağlayarak farklı yorumlarla çağımıza taşınmış olabilir. Burada Müslüm’ün yapmış olduğu şey insan kurbanını icat etmek değil, tarih boyunca birçok kez meydana gelmiş olan insan kurbanını devam ettirmektir. Müslüm’ün eylemini gerçekleştirmesinde yüzlerce yıllık geçmiş olan ritüellerin ve kadim bir kutsal din olan Müslüman inancının ve Anadolu’da bu ritüel-inanç ikilisinin yüzlerce yıllık karışımıyla oluşan kompleks dinciliğin etkisi vardır. Müslüm’ün bir ayağı ilkel toplumların insan kurbanı

ritüellerinin üzerindeyken diğer ayağı Hz. İbrahim kıssasında övgü ile sözü edilen baba-oğul-Cebrail-bıçak-kurban birleşimin oluşturduğu inancın üzerindedir.

Günümüzde dünyanın her toplumunda inanç-ritüel temelli suçlar işlenmekte, kötülükler yapılmaktadır. Hiçbir gerekçe işlenen suçların yükünü hafifletmez. Ancak suçların/eylemlerin altında yatan sebepleri ortaya konularak hem eylemin nedenleri anlaşılabilir hem de eylemin tekrarlanmaması için gerekli çözümler üretilebilir. Bu bağlamda Atif Yılmaz'ın ele almış olduğu *Adak* filmi oldukça önemlidir. İnsanlık suçu olarak görülen bir eylemin tüm boyutlarıyla açığa çıkmasına olanak tanımış, eylemin altında yatan toplumsal, ekonomik ve inanç temelli sebeplerin görülmesini sağlamış, bir daha bir babanın oğlunu Allah yolunda kurban etmemesi için izleyiciyi düşünmeye sevk etmiştir. Yılmaz bunu yaparken kötü ve güçlü bir karakter seçmemiştir. Aksine saf, güçsüz, kimsesi olan, iyi niyetli bir baba tarafından insan kurbanı gerçekleştirilmiştir. Bu durum da günümüzde gerekli toplumsal koşullar olduğu taktirde insan kurbanının görülebileceğine işaret etmektedir. Müslüm Koca'ya katil demeden önce cinayetin altında yatan kültürel, sosyoekonomik ve dini sebeplere bakılması gerekmektedir. Müslüm hukuki ve etik koşullar itibariyle katil olarak görülmektedir. Ancak Müslüm çevresel koşulların etkisiyle sefil-güçsüz bir duruma sokulmuş, bu durumda oğlunu Allah için adak etmiştir.

KAYNAKÇA

- Acıpayamlı, O. (1978). Halkbilim Terimleri Sözlüğü, T.D.K., Ankara.
- Aksel, Malik. (2010) Türklerde Dini Resimler. Kapı Yay., İstanbul.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S., & Yıldırım, E. (2010). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı (6. Baskı), Sakarya Yayıncılık, Sakarya.
- And, M. (2003). Oyun ve Büyü- Türk Kültüründe Oyun Kavramı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Apaydın, Y. (2000). "Nikâh Akdinin Mahiyeti ve İmam Nikâhı Uygulaması", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9
- Banarlı, N. S. (1971). "Resimli Türk Edebiyatı Tarihi", Millî Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul, 1(2)
- Başaran, K. (2012). "Yoksulluk ve Suç", Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep.
- Başgöz, İ. (1986). Folklor Yazıları, Adam Yayınları, İstanbul.
- Bidmead J. (2022). "The Akitu Festival: Religious Continuity and Royal Ligation in Mesopotamia", Doktora Tezi, The Faculty of the Graduate School of Vanderbilt University
- Bristow, G. (2021). Hani İbrahim Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an'daki İbrahim Öykülerine Karşılaştırmalı İlahiyat Yaklaşımı. (Çev.: Adem Bölükbaşı), Eski Yeni Yay., Ankara
- Çıblak, Nilgün (2004). "Halk Kültüründe Nazar, Nazarlık İnanç ve Bunlara Bağlı Uygulamalar", Türklük Bilimi Araştırmaları (TÜBAR), 15: 103-125.
- Çiğdem, A. (2016). "Yoksulluk ve Dinsellik", Yoksulluk Halleri (Ed. N. Erdoğan), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Demirci, K. (2013). Eski Mezopotamya Dinlerine Giriş Tanrılar, Ritüel, Tapınak, Ayışığı Kitapları, İstanbul.
- Dinler Tarihi Ansiklopedisi-1, (1999). Sabah Dış Ticaret ve Pazarlama A.Ş., İstanbul.
- Eliade, M.(2002). Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi Muhammed'den Reform Çağına (Çeviren: Ali Berktaş), Kabcacı Yayınevi, İstanbul.
- Erdil, K.(1991). Yaşayan Hurafeler, Türk Diyanet Vakfı, Ankara.
- Erginer G. (1997). Kurban - Kurbanın Kökenleri ve Anadolu'da Kanlı Kurban Ritüelleri, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul
- Erhat, A. (1974). Mitoloji Sözlüğü, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Eyüpoğlu, İ. Z. (1987). Anadolu İnançları Anadolu Mitolojisi, Geçit Kitapevi, İstanbul.
- Feyizli, T. (1993). İslam'da ve Diğer İnanç Sistemlerinde Oruç-Kurban, MEB Basımevi, İstanbul.
- Giddens, A. (2008). Sosyoloji(Haz. Cemal Güzel), Kırmızı Yayınları, İstanbul.
- Günay, Ü. (1999). Erzurum ve Çevre Köylerinde Dinî Hayat, Erzurum Kitaplığı

- Gürkan, S. L. (2010). "Sünnet", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul, 43: 226-232
- Güvenç, Ahmet Özgür. (2020) Folklor ve Sinema. Ötüken Yay., İstanbul.
- Haldun, İ. (1991). Mukaddime (Çev. Zeki Kadiri Ugan), Milli Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul.
- Hamilton, E. (1968). Mitologya (Çeviren Ülkü Tamer), Varlık Yayınları, İstanbul.
- Hançerlioğlu, O. (1975). İnanç Sözlüğü. Remzi Kitabevi, İstanbul.
- İnan, A. (2000). Tarihte ve Bugün Şamanizm, TTK Yay., Ankara.
- Kafalı, H. (2017). "Yoksulluk ve Din Kütahya Örneği", Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Ankara.
- Karayiğit, N. (2017). Sosyoekonomik Düzeyin Psikososyal Gelişim ve Dindarlığa Etkisi, Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yıl: 4, Sayı: 7, s. 119-133
- Köse, S. (2014). Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu, Mehir Vakfı Yayınları, Konya.
- Kösemihal, N. Ş. (1971). Durkheim Sosyolojisi, İstanbul.
- Kramer, S. N.(2001). Sumer Mitolojisi (Çeviri: Hamide Koyukan), Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Küçük, M.A, (2019). "İsa'nın Doğumu-İkonografi İlişkisi Üzerine", Dini Araştırmalar, 22(55): 181-212.
- Marshall, G. (1999). Sosyoloji Sözlüğü (çev. Osman Akmhay, Derya Kömürcü), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Olgun, H. (2016). "İbadet, Ritüel ve Kurban", Milet ve Nihal: İnanç, Kültür ve Mitoloji Dergisi, İstanbul.
- Ögel, B. (1993). "Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar)", TTK. Yay. Ankara, 1(2)
- Örnek S. V. (1989). 100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane. Gerçek Yayınevi, İstanbul
- Örnek S.V. (1971), Etnoloji Sözlüğü, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Örnek S.V. (1973). Budunbilim Terimleri Sözlüğü, T.D.K. Ankara.
- Özdemir, M. (2010). Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11(1), 323-343.
- Özden, Zafer (2004). Film Eleştirisinde Temel Yaklaşımlar ve Tür Filmi Eleştirisi, İmge Yayıncılık, Ankara.
- Platvoet, J. G. (2006). Ritual: Religious and Secular, In Theorizing Rituals, Issues, Topics, Approaches, Concepts, Jens Kreinath, Jan Snoek, Michael Stausberg (eds.), Brill
- Sarı M. (1982) Arapça Türkçe Lügat, Bahar Yayınları, İstanbul.
- Scott J. & Marshall G. (2009). A Dictionary of Sociology, Oxford: Oxford University Press, New York
- Sezen Y. (2004) .Kurban ve Din, İz Yayıncılık, İstanbul.
- Şenel, A. (1988). İlkel Topluluktan Uygur Topluma. Birey ve Toplum Yayınları, Ankara.
- Şimşek, H. ve Yıldırım, A. (2011). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Şimşek, H. ve Yıldırım, A. (2008). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (6. Baskı), Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Tanyu, H. (1967). Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri, A. Ü. İ. F. Yayınları, Ankara.
- Turan, Ş.(1993). "Çukurova Kına Geleneğinde Ağıt Türküler". II. Uluslararası Karacaoğlan Çukurova Halk Kültürü Sempozyum Bildirileri. Çukurova Üniversitesi Basımevi, Adana.
- Uygun, A. (2012). "Yazılı Büyü Olarak Muska: Kenzü'l-Havas.", Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Dergisi, 2:29.
- Wensinck, A.,J. (1952). "Kurban",c.VI, İslam Ansiklopedisi (İA), M.E. Basımevi, İstanbul.

WEB KAYNAKLAR

<http://sosyolojisi.com/36-sosyo-ekonomik-durum-ve-dindarlik-dindarligi-etkileyen-faktorler/1597.html> erişim tarihi: 01.04.2023

- <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=070463> (Erişim Tarihi: 20/08/2017)
- <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=070463> Erişim Tarihi: 08.03.2023
- <https://islamansiklopedisi.org.tr/adak> erişim tarihi: 04.03.2023
- <https://islamansiklopedisi.org.tr/kina> erişim tarihi: 09.03.2023
- <https://islamansiklopedisi.org.tr/NIKAH> erişim tarihi: 07.03.2023
- <https://kuran.diyamet.gov.tr/tefsir/F%C3%AEI-suresi/6189/1-5-ayet-tefsiri> erişim tarihi: 27.03.2023
- <https://kuran.diyamet.gov.tr/tefsir/S%C3%A2ff%C3%A2t-suresi/3889/101-103-ayet-tefsiri> erişim tarihi: 22.02.2023
- <https://kurul.diyamet.gov.tr/Cevap-Ara/808/mehir-ne-demektir> erişim tarihi: 13.03.2023
- <https://sozluk.gov.tr/> erişim tarihi: 01.04.2023
- <https://sozluk.gov.tr/> erişim tarihi: 12.03.2023
- <https://www.youtube.com/watch?v=GEgYkyO53Y> erişim tarihi: 31.03.2023